

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Nicol Janočková,
Ján Kačala, Anna Marićová,
Sibyla Mislovičová, Jozef Mlaček,
Slavomír Ondrejovič, Mária
Pisárčiková, Matej Považaj,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OLOŠTIAK, Martin: Slovtvorba prevzatých vlastných mien III. Tvorenie obyvateľských mien od zemepisných názvov	257
POVAŽAJ, Matej: Genitív množného čísla podstatného mena <i>rehoľa</i>	276
ONDREJKOVÁ, Renáta: Prevzaté slová v slovenskej lexike – hungarizmy	280

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (29)	286
--	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

MARIĆOVÁ, Anna: Staropazovské <i>drdá</i>	295
---	-----

ROZLIČNOSTI

Nové sloveso <i>zoponovať</i> . M. P o v a ž a j	299
--	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum profesorky Anny Marićovej. J. G l o v ň a	301
Noc výskumníkov 2011 piatykrát na Slovensku. K. G a j d o š o v á	302
Správa z českej medzinárodnej konferencie v Ústí nad Labem. L. L u p t á k o v á – D. M a č u d o v á	305
Kniha o vzťahoch slovanských jazykov k latinčine a gréčtine. J. K a č a l a	308
Význam jazykovej analýzy textu pre formovanie komunikačnej kompetencie. K. V r l i k o v á	312

SPYTOVALI STE SA

Prečo píšeme *svadba*, a nie *svatba*?

L. Králik	315
<i>Dohodár</i> . I. Vančová	316

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Ako fúka vietor? K. Kálmánová ...	318
Ako robí kačka? K. Kálmánová	318
Vysoká latka. I. Vančová	319
Dvojica zámen tu a sem. S. Duchková	320

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 45, 2011, č. 5 (14. 11. 2011). Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 5,38 € (162 Sk), jednotlivé čísla 0,90 € (27 Sk). Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2011

Cena 0,90 € (27 Sk)

*Slovotvorba prevzatých vlastných mien III. Tvorenie
obyvateľských mien od zemepisných názvov*

MARTIN OLOŠTIAK

0. Úvodné poznámky

V rámci cyklu o slovotvorbe prevzatých vlastných mien sme pôvodne plánovali publikovať tri samostatné štúdie (porov. Ološtiak, 2011 a), pričom posledná, tretia časť mala byť venovaná tvoreniu derivátov od zemepisných názvov. Napokon sme sa rozhodli v osobitných štúdiách spracovať osobitne tvorenie obyvateľských mien a osobitne tvorenie prídavných mien, a to jednak z priestorových, jednak z vecných dôvodov. Aj keď tvorenie týchto typov derivátov vykazuje spoločné črty, predsa len sa vo viacerých ohľadoch odlišuje (napr. pri tvorení adjektív sa možno stretnúť s väčšou formantovou variabilitou, porov. *-čan/-jčan, -an* vs. *-ský/-sky/-jský/-ký/-ky, -iansky/-anský, -ý*). Prehľad základnej literatúry súvisiacej s témou tretej a štvrtej štúdie uvádzame len v tejto tretej časti a naopak, závery k tvoreniu od zemepisných názvov budú zaradené do štvrtej časti.

Spomedzi dvoch druhov pomenovaní osôb odvodených od zemepisných názvov, etnoným a obyvateľských mien (Blichá – Majtán a kol., 1986, s. 50)¹ pozornosť budeme venovať druhej skupine derivátov utvorených od pomenovaní miest.

Štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy *Elektronické spracovanie anglických vlastných mien v slovenčine* (VEGA č. 1/0102/09).

¹ Etnonymá sú vlastné mená národa alebo etnickej skupiny (*Ukrajinec, Islandan*), obyvateľské mená sú vlastné mená obyvateľov sídelného objektu (*Prešovčan, Bystričan*).

Pomenovať osobu žijúcu v meste/obci X možno dvojakým spôsobom: a) synteticky pomocou slovotvorby (*Žarnovica* → *Žarnovičan*); b) analyticky prostredníctvom syntagmy *obyvateľ X (obyvateľ Žarnovice)*. V ďalšom výklade si v súlade s vytýčeným cieľom budeme všimáť prvý spôsob, syntetické tvorenie obyvateľských mien (ďalej aj OM).

1. Stručný prehľad literatúry a materiálová základňa

Tvoreniu základných typov derivátov od prevzatých zemepisných názvov sa v slovakistike venovala veľká pozornosť, a to v podobe samostatných knižných prác (Zemepisné názvy. Obyvateľské mená: Ripka, 2008; ďalej ZN), samostatných slovníkových, resp. teoretických častí väčších lexicografických a iných diel (Slovník slovenského jazyka, 6. zv., 1968, s. 255 – 305, ďalej SSJ 6; Pravidlá slovenského pravopisu, 2000 – v hlavnej slovníkovej časti, ďalej PSP; Oravec – Laca, 1986 – v slovníkovej časti; Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax, 2006, s. 627 – 661; Sekvent, 2002, s. 95 – 110; Ološtiak – Bilá – Timková, 2006, s. 58 – 71, 190 – 258), štúdií (napr. Dvonč, 1948/49, 1966, 1967, 1975, 1977, 1980 – tu aj reprezentatívny prehľad a analýza dovtedajšej literatúry; Jacko, 1978, 1979; Koperdan, 1958; Ripka, 1970; Sekvent, 2005; Sokolová, 2006) a množstva drobných článkov (najmä od L. Dvonča a J. Jacka). Materiálovú základňu nášho príspevku tvorí takmer 1 200 toponým (názvov miest a obcí ležiacich mimo územia Slovenskej republiky) z publikácie Zemepisné názvy. Obyvateľské mená (Ripka, 2008) a databáza vyše 2 100 toponým z publikácie Slovník anglických vlastných mien v slovenčine (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006, s. 190 – 258). Údaje o textovej frekvencii sú získané z databázy Slovenského národného korpusu (ďalej SNK; verzia prim-5.0-public-all) a z internetu (vyhľadávač Google, rozšírené vyhľadávanie stránok podľa parametra „slovenský jazyk“).

2. Prehľad typov tvorenia obyvateľských mien

V rámci klasifikácie M. Sokolovej (2006), ktorá zahŕňa aj obyvateľské mená, aj etnonymá, počíta sa s týmito tromi modelmi:

I. model: $Z_{\text{top -any}} + \text{-ec} \rightarrow \text{-ka}; + \text{-sky/-ský}$ (*Kapušany* → *Kapušan-ec* → *Kapušan-ka*, → *kapušian-sky*; *Piešťany* → *Piešťan-ec* → *Piešťan-ka* → *piešťan-ský*);

II. model: $Z_{top} + -an \rightarrow -ka$; + **-iansky/-anský** (*Krivé* \rightarrow *Kriv-an* \rightarrow *Krivian-ka*, \rightarrow *kriv-iansky*; *Sása* \rightarrow *Sás-an* \rightarrow *Sásan-ka*, \rightarrow *sás-anský*);²

III. model: $Z_{top} + -čan (-0, -ec)-an \rightarrow -ka$; + **-ský/-sky/-ký/-ky/-ý** (*Prešov* \rightarrow *Prešov-čan* \rightarrow *Prešovčan-ka*, \rightarrow *prešov-ský*, *Košice* \rightarrow *Košič-an* \rightarrow *Košičan-ka*, \rightarrow *košic-ký*).

V uvedených modeloch sa spája problematika tvorenia OM (a etnoným) a prechýlených názvov s problematikou tvorenia adjektív. Takýmto spôsobom sa komplexne uchopuje tvorenie základných typov derivátov v celosti, berie sa do úvahy základná slovotvorná paradigma i základné slovotvorné hniezdo detoponymického tvorenia (k tomu porov. Ološtiak, 2007 b, 2011 a).

Vzhľadom na to, že tvoreniu OM a tvoreniu adjektív venujeme dve osobitné štúdie, klasifikácia M. Sokolovej netvorí metodologické jadro nášho prístupu. Nám ide predovšetkým o sumarizáciu pravidiel a delimitáciu tvorenia osobitne obyvateľských mien a osobitne adjektív. Preto pri charakteristike tvorenia OM spájame Sokolovej II. a III. typ (tvorenie pomocou sufixu *-an*) a zároveň rozčleňujeme III. typ (delimitácia tvorenia podľa sufixov *-čan* a *-an*).

OM tvorené od prevzatých toponým sa zaraďujú do troch slovotvorných typov: $Z_{top} + -čan$ (s variantom $Z_{top} + -jčan$), $Z_{top} + -an$, $Z_{top} + -ec$.³ Na rozdiel od tvorenia domácich OM (*Piešťanec*, *Kapušanec*) a etnoným (*Peruánec*, *Argentíнец*) sa pri tvorení OM od prevzatých názvov miest a obcí slovotvorný typ so sufixom **-ec** uplatňuje raritne. Tento typ je podmienený slovotvorne, takto sa tvoria OM od toponým (názvov miest a obcí) zakončených na topoformant **-any** (prvý model M. Sokolovej, 2006, s. 206 – 207). V skúmanom súbore ide len o jeden prípad slovotvorného exonyma *Drážďany* (nem. Dresden) \rightarrow *Drážďanec*. V ďalšom výklade sa preto budeme venovať prvým dvom slovotvorným typom.

² Pravdepodobne nedorozumením sa pri II. modeli uvádzajú toponymá *Jarabá*, *Podbrezová*, *Zázrivá*, *Terchová* a i. (Sokolová, 2006, s. 207 – 208), ktoré sú kompatibilné s III. modelom (OM so sufixom *-čan*, a adjektíva so sufixom *-ský*, nie *-iansky/-anský*), porov. OM *Jarabčan*, *Podbrezovčan*, *Zázrivčan*, *Terchovčan* a adjektíva *jarabský*, *podbrezovský*, *zázrivský*, *terchovský* (porov. napr. PSP).

³ Z_{top} – toponymický slovotvorný základ.

2.1. Slovotvorný typ Z_{top} + -čan

Do tohto typu sa zaraďujú tieto OM:

a) OM tvorené od sklonných substantívnych toponým s tvarotvorným základom zakončeným na

– spoluhlásky **b, f, h, j, l, l', m, n, p, r, v, w**, ktoré nie sú členmi spoluhláskových skupín: *Záhreb* → *Záhrebčan*, *Malabo* → *Malabčan*, *Aruba* → *Arubčan*,⁴ *Cardiff* → *Cardiffčan*, *Utah* → *Utahčan*, *Sabah* → *Sabahčan*, *Savannah* → *Savannahčan*, *Banda Aceh* → *Bandaacehčan*; *Tchaj-Pej* → *Tchajpejčan*, *Madurai* → *Maduraičan*, *Abuja* → *Abujčan*, *Brusel* → *Bruselčan*, *Manila* → *Manilčan*, *Gomel'* → *Gomelčan*, *Amsterdam* → *Amsterdamčan*, *Manáma* → *Manámčan*, *Lubl'ana* → *Lubl'ančan*, *Dakar* → *Dakarčan*, *Ankara* → *Ankarčan*, *Lisabon* → *Lisabončan*, *Kyjev* → *Kyjevčan*, *Craiova* → *Craiovčan*, *Glasgow* → *Glasgowčan*, *Asahikawa* → *Asahikawčan*;

– spoluhlásku **ň** (v písmo aj vo výslovnosti), pričom nastáva alternácia **ň/n**: *Kodaň* → *Kodančan*, *Viedeň* → *Viedenčan*, *Poznaň* → *Poznančan*, *Kazaň* → *Kazančan*, *Gdyňa* → *Gdynčan*; tejto skutočnosti sa prispôsobuje aj ortografia derivátov: *Phnom Penh* [pnom peň] → *Phnompenčan* [pnompenčan], *Bologna* [boloňa] → *Bolončan* [bolončan];

– spoluhlásku **g** (v písmo **g, gh**): *Chicago* [šikágo] → *Chicagčan*, *Winnipeg* [vinipek] → *Winnipegčan*, *Chattanooga* [četenúga] → *Chattanoogačan*, *Bruggy* [brugi] → *Bruggčan*, *San Diego* [san dijego] → *Sandiegčan* [sandijekčan];⁵ zriedkavo **k**: *Mekka* → *Mekkčan*;⁶

– spoluhlásky **d, t**: *Rijád* → *Rijádčan*, *Nevada* → *Nevadčan*, *Oviedo* → *Oviedčan*, *Maskat* → *Maskatčan*, *Valetta* → *Valetčan*, *Maputo* → *Maputčan*; toponymá s komponentmi **-gorod, -grad, -hrad**: *Novgorod* → *Novgorodčan*, *Užhorod* → *Užhorodčan*, *Volgograd* → *Volgogradčan*, *Petrohrad* → *Petrohradčan* (Dvonč, 1980, s. 135; Sokolová, 2006, s. 216, pozn. 6);

– spoluhláskové skupiny **lk, ng, nk, rg, rk, tk, vk** s koncovými spoluhláskami **-k, -g** (v písanej podobe **c, k, ck, g, gh**); vznikajú tu zánikové

⁴ V ZN (s. 63) sa uvádza podoba so sufixom **-an**: *Aruban*.

⁵ Dávame prednosť podobe bez alternácií na rozdiel od ZN (s. 103), kde sa uvádza *Sandiečan* (porov. ďalej).

⁶ L. Dvonč (1980, s. 149) uvádza podobu *Mekkan*; v PSP je podoba *Mekkčan*. Distribúcia v SNK: *Mekkčan/Mekkan* (5/0).

alternácie **g/0**, **k/0**: *Luxemburg* → *Luxemburčan*, *Edinburgh* [edinburg] → *Edinburčan*, *Pittsburgh* [pidzburg] → *Pittsburčan*, *New York* → *Newyorčan*, *Helsinki* → *Helsinčan*, *Bismarck* [bizmark] → *Bismarčan*, *Acapulco* [akapulko] → *Acapulčan*, *Salamanca* [salamanka] → *Salamančan*, *Benátky* → *Benátčan*, *Gorlovka* → *Gorlovčan*;

– spoluhláskové skupiny **jd** (v písanej podobe *id*), **mb**, **nd**, **nt**, **rp**: *Adelaide* [edlejd] → *Adelaidčan*, *Kolombo* → *Kolombčan*, *Portland* → *Portlandčan*, *Auckland* → *Aucklandčan*, *Taškent* → *Taškentčan*, *Kent* → *Kentčan*, *Toronto* → *Torontčan*, *Antverpy* → *Antverpčan*; v týchto prípadoch môže dôjsť ku konkurencii formantov **-čan/-an** (porov. ďalej);

– spoluhláskové skupiny dvoch sonór (**jm**, **jn**, **lm**, **rm**, **rn**); v písanej podobe *eim*, *an*): *Anaheim* [enehejm] → *Anaheimčan*, *Brisbane* [brizbejm] → *Brisbančan*, *Ulm* → *Ulmčan*, *Štokholm* → *Štokholmčan*, *Palermo* → *Palermčan*, *Bern* → *Bernčan*, *Kaiserslautern* → *Kaiserslauternčan*;

– spoluhláskovú skupinu **sk**, ktorá sa pri derivácii vynecháva (ide najmä o ruské a poľské názvy): *Archangel'sk* → *Archangelčan*, *Čelabinsk* → *Čelabinčan*, *Dnepropetrovsk* → *Dnepropetrovčan*, *Jakutsk* → *Jakutčan*, *Krasnojarsk* → *Krasnojarsčan*; najmä pri jednoslabičných názvoch sa trunkáciou **sk** môže oslabiť formálny vzťah medzi motivujúcou a motivovanou jednotkou: *Bratsk* → *Bratčan*, *Gdansk* → *Gdančan*, *Minsk* → *Minčan*, *Omsk* → *Omčan*, *Tomsk* → *Tomčan*. Preto v týchto prípadoch možno použiť aj analytické vyjadrenia (*obyvateľ Omska*, *obyvateľ Minska* ap.);

– samohlásku **i** (v písanej podobe *i*, *y*), ktorá sa pri derivácii vynecháva: *Kalifornia* → *Kalifornčan*, *Pensylvánia* → *Pensylvánčan*, *Catania* → *Catančan*, *Miami* → *Miamčan*, *Salisbury* → *Salisburčan*.

b) OM tvorené od nesklonných toponým zakončených na

– samohlásky **-a**, **-á**, **-u**, ktoré pri derivácii môžu, ale nemusia vypadávať: *Spa* → *Spačan*, *Saná* → *Sanáčan*, *Nahá* → *Naháčan*, *Honolulu* → *Honolulčan*, *Maseru* → *Maseručan*, *Cebu* → *Cebučan*, *Šimizu* → *Šimizučan*, *Čchen-tu* → *Čchentučan*, *Gifu* → *Gifučan*, *Numazu* → *Numazučan*, *Takamacu* → *Takamacučan*, *Oulu* → *Oulučan*;⁷

⁷ Ak sa pred samohláskami nachádza spoluhlásková skupina, sufix **-čan** sa uplatňuje vtedy, ak samohláska nevypadáva: *Káthmandu* → *Káthmandučan*, *Kwangdžu* → *Kwangdžučan*, *Sajdá* → *Sajdáčan*, *Čondžu* → *Čondžučan*, *Turku* → *Turkučan*.

– samohlásky **-e, -é, -i**, ktoré pri derivácii vypadávajú: *Harare* → *Hararčan*, *Mbabane* → *Mbabančan*, *Kigali* → *Kigalčan*, *Nairobi* → *Nairobočan*, *Moroni* → *Morončan*, *Batumi* → *Batumčan* (ak koncové samohlásky nevypadávajú, pridáva sa variant sufixu rozšírený o interfix *j*; porov. 2.2);

– postsonantické **u** (v hláskových skupinách **au, iu, ou**): *Dachau* → *Dachaučan*, *Dessau* → *Dessaučan*, *Nassau* → *Nassaučan*, *Passau* → *Passaučan*, *Tokelau* → *Tokelaučan*, *Zwickau* → *Zwickaučan*, *Sibiu* → *Sibiučan*⁸, *Čeng-čou* → *Čengčoučan*, *Chaj-kchou* → *Chajkchoučan*.

c) OM tvorené od toponým zakončených na samohlásku **-o** (neutrá⁹),

– ktorá je alebo bola súčasťou nesklonných toponým: *Oslo* (pôvodne nesklonný názov) → *Osločan*, *Idaho* [ajdahou] (neskl.) → *Idahočan*, *Waterloo* [vaterlól] → *Waterloočan*;

– pred ktorou sa nachádza spoluhlásková skupina: *Monte Carlo* → *Montecarločan*, *Cusco* [kusko] → *Cuscočan* [kuskočan];¹⁰

d) OM tvorené od nesklonných toponým s asymetriou medzi výslovnostnou podobou a pravopisnou podobou na konci slova: *Chamonix* [šamoni] → *Chamonixčan*, *Bordeaux* [bordó] → *Bordeauxčan*, *Charleroi* [šarloro] → *Charleroičan*, *Raleigh* [róli] → *Raleighčan*, *Kingsborough* [kingzboro] → *Kingsboroughčan* [kingzboročan], *Ojai* [ouhaj] → *Ojaičan* [ouhajčan]; *Skye* [skaj] → *Skyečan* [skajčan]; *Medway* [medvej] → *Medwayčan* [medvejčan]; *Middlesbrough* [midlzbrou] → *Middlesbroughčan* [midlzbroučan];

e) OM tvorené od toponým s adjektívnou formou, ktorej tvarotvorný základ je kompatibilný s príponou **-čan**; v skúmanom súbore sa vyskytujú len dva prípady: *Čenstochová* → *Čenstochovčan*, *Zakopané* → *Zakopančan*.

⁸ V ZN (s. 104) sa uvádza derivát *Sibijčan*.

⁹ Ojedinele sa sem zaraďujú aj sklonné feminína: *Dauha* → *Dauhačan*. V ZN (s. 111) sa nachádza podoba *Tulsa* → *Tulsačan* zrejme pod vplyvom výslovnostnej podoby [talse]. Domnievame sa, že primeranejšia je podoba s príponou -an (*Tulsan*).

¹⁰ SSJ 6 (1968, s. 293) uvádza podobu *Sacramentočan* [-toučan] (podobne aj ZN, 2008, s. 33). Dá sa to odôvodniť tým, že východiskové toponymum *Sacramento* s výslovnosťou [sekramentou] sa považuje za nesklonné. V súčasnosti sa však proprium *Sacramento* pravidelne skloňuje podľa typu *mesto* – aj v ZN sa zaraďuje medzi sklonné substantíva stredného rodu. Potvrzuje to aj SNK, kde z celkového počtu 1 197 výskytov pripadá na nepriame pády 241 výskytov (z toho tvar *Sacramenta* sa vyskytuje 105-krát, *Sacramentu* 15-krát, *Sacramente* 75-krát, *Sacramentom* 46-krát). Z tohto dôvodu sa prikláňame k podobám bez **o** *Sacrament'an/Sacramentčan*. O takomto tvorení rozhoduje aj hlásková podoba koncových segmentov ([o] alebo [ou]); porov. *Amarillo*

2.2. Slovotvorný typ Z_{top} + -jčan

Ide o variant predchádzajúceho typu rozšírený o interfix **j**. Takto sa tvoria OM od toponým zakončených na

– samohlásky **i, í** (v písanej podobe **ee, i, í, y**), a to aj v tvarotvornom základe, pred ktorými sa nachádzajú spoluhláskové skupiny: *Coventry* → *Coventryjčan*, *Kirkby* → *Kirkbyjčan*, *Rugby* → *Rugbyjčan*, *Ránčí* → *Ránčijčan* (ide o tvorenie od nesklonných neutier);

– samohlásky **e, é, i, í** (v písanej podobe **e, é, ee, ey, i, í, y**), a to aj v tvarotvornom základe: *San José* [san chozé] → *Sanjoséjčan*, *Lomé* → *Loméjčan*, *Sofia* → *Sofijčan*, *Columbia* → *Columbijčan* (podobne *Victoria*, *Pretória*, *Nikózia*, *Olympia*, *Kalábria*, *Murcia*), *Ohio* → *Ohijčan*, *Tokio* → *Tokijčan*, *Rosario* → *Rosarijčan*, *Rádžšáhi* → *Rádžšáhijčan*, *Antalya* → *Antalyjčan*, *Abú Zabí* → *Abúzabijčan*, *Nai Dilli* → *Naidillijčan*, *Jefferson City* → *Jeffersoncityjčan*, *Bury* → *Buryjčan*, *Keady* → *Keadyjčan*, *Tennessee* → *Tennesseejčan*; *Chelsea* [čelzi] → *Chelsejčan*, *Swansea* [svonsi] → *Swansejčan*, *Oradea* → *Oradejčan* (podobne *Eritrea* – *Eritrejčan*, *Kórea* – *Kórejčan*), *Vichy* → *Vichyjčan* (ide o tvorenie od sklonných feminín a sklonných i nesklonných neutier);

– samohlásky **a, o, u**, stojace na konci tvarotvorného základu: *Macao* → *Macajčan*, *Mindanao* → *Mindanajčan*, *Managua* → *Managujčan* (porov. *Nikaragua* → *Nikaragujčan*); ide o tvorenie od sklonných feminín a neutier;¹¹ v skúmanej vzorke sa nenachádza príklad názvu mesta s TZ zakončeným na *-o*, porov. však názov štátu *Samoa* → *Samojčan*.

Pokiaľ ide o toponymá zakončené na predné samohlásky e-ového a i-ového timbru, navrhujeme, že v prípade, ak sa tieto hlásky neodsekávajú, aby sa medzi základ a formant vkladal interfix *j* (porov. návrhy L. Dvonča, 1977, s. 76 – 80, 1980, s. 140).

2.3. Slovotvorný typ Z_{top} + -an

Do tohto typu sa zaraďujú tieto OM:

s výslovnosťou [emerilou] → *Amarilločan* (ZN, s. 62). Ak však počítame s koncovou výslovnosťou podľa pravopisu [-o] a daný názov považujeme za sklonný, derivát má podobu *Amarillčan*; porov. napr. dvojtvary *Largo* [lárgo(u)] → *Largčan* [lárkčan]/*Largočan* [lárgočan], *Truro* [truro(u)] → *Trurčan* [trurčan]/*Truročan* [truročan], *Llandeilo* [(h)lendajlo(u)] → *Llandeilčan* [(h)lendajlčan]/*Llandeiločan* [(h)lendajloučan].

¹¹ V prípade *Chihuahua* [čiuaua] → *Chihuahučan* [čiuaučan] o uplatnení podoby s **-čan** rozhodujú fonologické faktory – koncové **u** v TZ má postsonantický charakter, preto interfix **j** (ktorý je takisto vždy postsonantický) už nie je potrebné vkladať.

a) OM tvorené od sklonných toponým s tvarotvorným základom zakončeným na

– spoluhlásky **č, dž, ch, s, š, z, ž** (v písanej podobe **dge, ge, ch, che, tch...**), ktoré môžu byť členmi spoluhláskových skupín: *Norwich* [norvič] → *Norwichan* [norvičan], *Cambridge* → *Cambridgean*, *Lodž* → *Lodžan*, *Perugia* → *Perudžan* (v OM nastáva aj ortografická zmena na základe výslovnosti), *Eisenach* [ajzenach] → *Eisenašan*, *Mönchengladbach* → *Mönchengladbašan*, *Zürich* → *Zürišan* (alternácia **ch/š**), *Kansas* → *Kansasan*, *Phoenix* → *Phoenixan*, *Lhasa* → *Lhasan*, *Providence* [providens] → *Providencean* [providensan], *Tulsa* → *Tulsan*, *Mogadišo* → *Mogadišan*, *Brescia* [breša] → *Brescian* [brešan], *Vaduz* → *Vaduzan*, *Gaza* → *Gazan*, *Monza* → *Monzan*, *Paríž* → *Parížan*, *Kluž* → *Klužan*, *Limoges* [limož] → *Limožan*;

– **c** (v písanej podobe **z, ds**): *Bregenz* [bregenc] → *Bregenzan* [bregencan], *Mainz* [majnc] → *Mainzan*, *Vicenza* [vičenca] → *Vicenzan*, *Leeds* [lic] → *Leedsan*;

– spoluhlásky **c, k** (v písanej podobe **c, ck, k**), ktoré sa zapájajú do alternácií **c/č, k/č**; spoluhláska **č** v obyvateľskom názve je teda súčasťou slovotvorného základu (nejde o sufix *-čan*): *Konstanca* → *Konstanč-an*, *Podrogica* → *Podgorič-an*, *Kragujevac* → *Kragujevč-an* (zániková alternácia **a/0**), *Banja Luka* → *Banjaluč-an*, *Windhoek* [vindhuk] → *Windhoeč-an* [vindhučan], *Topeka* → *Topeč-an*, *Quebec* → *Quebeč-an*.¹²

– spoluhláskové skupiny s prvou šumovou spoluhláskou: *Budapešť* → *Budapešťan*, *Bukurešť* → *Bukurešťan*, *Bydgoszcz* [bidgošč] → *Bydgoszczan* [bidgoščan], *Yamoussoukro* [jamusukro] → *Yamoussoukran*, *Akkra* → *Akkran*, *Basra* → *Basran*; *Grodno* → *Grodňan*, *Groznyj* (toponymum s adjektívnou formou) → *Grozňan*, *Patna* → *Patňan* (alternácia **n/ň**), *Augusta* → *August'an*, *Maastricht* → *Maastricht'an*, *Utrecht* → *Utrecht'an*, *Belfast* → *Belfas'tan*, *Pasto* → *Pas'tan*, *Rašt* → *Rašt'an*, *Brest* → *Bres'tan* (alternácia **t/ť**), *Udžda* → *Udžd'an* (alternácia **d/d'**);

– spoluhláskovú skupinu **sk, šk**, ktorá sa netrunkuje, ale alternuje (**sk/šť**): *Aljaška* → *Aljašťan*, *Nebraska* → *Nebrašťan*, *Damask* → *Damašťan*, *San Francisco* → *Sanfrancišťan*;

¹² Takto sa tvoria aj deriváty od nesklonných toponým zakončených na samohlásku *i*, pred ktorou je spoluhláska **k** (v písanej podobe **ck**): *Kentucky* [kentaki] → *Kentučan* [kentačan].

– spoluhláskové skupiny sonórna + šumová spoluhláska (často **nd, nt, rt**, ale aj iné, napr. **jf, jd, lt, mb, mp, rf**), pri ktorých však vyniká konkurencia s príponou **-čan** (porov. ďalej): *Cleveland* → *Cleveland'an*, *Ashland* → *Ashland'an* (porov. *Island* → *Island'an*), *Vermont* → *Vermont'an*, *Tarent* → *Tarent'an*, *Atlanta* → *Atlant'an*, *Gent* [chent] → *Gent'an*, *Kent* → *Kent'an*, *Korint* → *Korint'an*, *Frankfurt* → *Frankfurt'an*, *Jakarta* → *Jakart'an*, *Stuttgart* → *Stuttgart'an*, *Stockport* → *Stockport'an*, *Porto* → *Port'an*, *Salta* → *Sal'an*, *Jalta* → *Jal'an*, *Urfa* → *Urf'an*, *Cochabamba* [kočabamba] → *Cochabamban*, *Toowoomba* [tuvumba] → *Toowoomban*, *Haifa* → *Haif'an*, *Port Said* → *Portsaid'an*;

– spoluhláskovú skupinu so slabičným **I**: *Newcastle* [ňukás(t)] → *Newcastlan*, *Dunstable* [dansteb] → *Dunstablan*, *Fremantle* [frimentl] → *Fremantlan*, *Seattle* [sijetl] → *Seattlan*, *Whistable* [visteb] → *Whistablan*;

– spoluhláskové skupiny dvoch sonór, napr. **rn** (dochádza k alternácii **n/ň**), **vl'**, **vr'**: *Varna* → *Varňan*, *Jaroslav'* → *Jaroslav'lan*, *Le Havre* [láv'r] → *Lehavran*.

b) OM tvorené od nesklonných toponým zakončených na

– samohlásku **i**, ktorá sa v derivácii odsekáva a pred ktorou sa nachádzajú spoluhlásky kompatibilné so sufixom **-an** (tieto konsonanty môžu byť alternovateľné): *Soči* → *Sočan*, *Sulawesi* → *Sulawesan*, *Tbilisi* → *Tbilisan*, *Nagasaki* → *Nagasačan*, *Okazaki* → *Okazačan*, *Takacuki* → *Takacučan*;

– samohlásky **e, u**, ktoré sa pri derivácii odsekávajú a pred ktorými sú spoluhlásky alebo spoluhláskové skupiny kompatibilné so sufixom **-an** (pri tvorení nastávajú príslušné alternácie): *Alicante* → *Alicant'an*, *Belo Horizonte* → *Belohorizon'an*, *Timbaktu* → *Timbukt'an*, *Odense* → *Odensan*.

c) OM tvorené od toponým s asymetriou medzi výslovnostnou podobou a pravopisnou podobou na konci slova, pričom v niektorých prípadoch sa uprednostňuje písaná podoba, napr. *Calais* [kalé] → *Calaisan*, v niektorých prípadoch výslovnostná podoba, napr. *Ajaccio* [ažaksjo] → *Ajaccian* [ažaksjan].

d) Takto sa ojedinele tvoria deriváty najmä od slovanských toponým s tvarotvorným základom zakončeným na **g, h**, pričom nastáva alternácia **g/ž, h/ž**: *Kaluga* → *Kalužan*, *Taganrog* → *Taganrožan*, *Riga* → *Rižan*,¹³

¹³ Do úvahy prichádza aj bezalternatívna podoba *Rigan* (porov. *Figa* → *Figan*, *Gúg* → *Gúgan*, *Hágy* → *Hágan*; Dvonč, 1980, s. 147).

Praha → *Pražan*. Pravda, aj tu môže dôjsť k variantnosti a objavujú sa podoby s príponou **-čan** bez alternácií; napr. L. Dvonč (1980, s. 143) uvádza podobu *Taganrogčan*. V nadväznosti na túto skutočnosť možno konštatovať, že v skupine prevzatých toponým sú častejšie prípady, keď alternácie nevznikajú a deriváty sa zaraďujú do typu so sufixom **-čan** (*Bruggčan*, *Haagčan*, *Marcheggčan*; porov. predtým).

e) Do tohto typu raritne patrí aj OM od toponyma *Rím* (*Rím* → *Riman*); porov. však *Jeruzalemčan*, *Bochumčan*, *Postupimčan*, *Trondheimčan*, *Rotterdamčan*, *Nottinghamčan* a i. Ide o historicky podmienenú výnimku (Sokolová, 2006, s. 218).

3. Problémové prípady

V nasledujúcej časti si všimneme tieto problémové okruhy spojené s tvorením OM: tvorenie od toponým zakončených na nejednoznačné spoluhlásky (3.1); tvorenie od toponým zakončených na nemé *-e* (3.2); tvorenie od toponým zakončených na samohlásky (3.3); tvorenie od toponým s nesúlalom medzi výslovnostnou a pravopisnou podobou (3.4); tvorenie od viacslavných toponým (3.5).

3.1. Tvorenie od toponým zakončených na nejednoznačné spoluhlásky

M. Sokolová (2006, s. 215) konštatuje, že „zakončenie na *g*, *d*, *t* je nejednoznačné“, čo potvrdzuje úzus aj lexikografická prax. V ZN sa od toponým zakončených na **t**, **d** uvádzajú aj deriváty so sufixom **-an**, pri ktorých tvorení nastáva alternácia **t/tʰ**, **d/dʰ**,¹⁴ aj deriváty so sufixom **-čan**.¹⁵ Nejednoznačnosti vznikajú aj pri zakončení na spoluhláskové skupiny (porov. uvádzané príklady typu *Kentčan*/*Kentʻan*).¹⁶

¹⁴ Napr. *Rabat* → *Rabaʻan*, *Quito* → *Quiʻan*, *Abeokuta* → *Abeokuʻan*, *Akuta* → *Akuʻan*, *Ambato* → *Ambaʻan*, *Číta* → *Čiʻan*, *Južná Dakota* → *Juhodakotaʻan*, *Kalkata* → *Kalkataʻan*, *Wichita* → *Wichitaʻan*, *Split* → *Spliʻan*, *Tojota* → *Tojoʻan*, *Kecskemét* → *Kecskemétʻan*, *Kjóto* → *Kjóʻan*, *Chalkida* → *Chalkidaʻan*. V niektorých prípadoch sa uvádzajú dvojtvary: *Bogota* → *Bogoʻan* i *Bogotčan*, *Sopot* → *Sopotčan* i *Sopoʻan*.

¹⁵ Napr. *Nevada* → *Nevadžan*, *Maskat* → *Maskatčan*, *Bejrút* → *Bejrútčan* (PSP *Bejrútčan* i *Bejrúʻan*), *Dhanbád* → *Dhanbádčan*, *Detroit* → *Detroitčan*, *Ochrid* → *Ochridčan*, *Oviedo* → *Oviedčan*, *Alma-Ata* → *Almaatčan*, *Nazaret* → *Nazaretčan*, *Soweto* → *Sowetčan*, *Darmstadt* → *Darmstadtčan* a mnohé iné.

¹⁶ Napr. *Bern* → *Bernčan* (PSP, ZN, SSJ 6), *Livorno* → *Livornčan* (ZN), *Salerno* → *Salernčan*, ale *Varna* → *Varňan* (ZN); *Samarkand* → *Samarkandʻan*, *Stralsund* → *Stralsundʻan*, ale *Olinda* → *Olindčan*.

Uvedenej problematike veľkú pozornosť venoval aj L. Dvonč (1966, 1967, 1980), ktorý poukázal na perspektívnosť nealternačného sufiku **-čan**, a to najmä vo vzťahu k tvoreniu od prevzatých, najmä nových a menej známych toponým.¹⁷ Zdôrazňuje, že „prípona **-čan** sa v spisovnej slovenčine používa pri odvodzovaní obyvateľských mien od cudzích zemepisných názvov v oveľa väčšom rozsahu, než sa to uvádza v doterajšej literatúre“ (Dvonč, 1966, s. 176).

Uvedené kolísanie v úze dokumentujeme na dvoch príkladoch. Pri tvorení od frekventovaného toponyma *Nazaret* sa napriek kodifikovanej podobe *Nazaretčan* stretávame aj s derivátom *Nazaret'an*, najmä na internete.¹⁸ Od toponyma *Florida* je kodifikovaný derivát *Florid'an*, používa sa však aj variant *Floridčan*.¹⁹ V princípe teda nemôžeme odsúdiť ani podoby *Nazaret'an*, *Floridčan*, pričom platí, že v niektorých prípadoch je úzus rozkolísanejší, v niektorých prípadoch je ustálenejší (najmä pri frekventovanejších toponymách).²⁰

Uvedenú formuláciu L. Dvonča o perspektívnosti slovotvorného typu so sufikom **-čan** možno podporiť aj onomastickým argumentom, ktorým je identifikačný faktor – potreba čo najjednoznačnejšej identifikácie zá-

¹⁷ „Novšie sa uplatňuje **-čan** aj pri tvorení OM od cudzích názvov na *-nt*, napr. *Taškent* → *Taškentčan*, *Gent* → *Gentčan*, *Agrigent* → *Agrigentčan*“ (Dvonč, 1980, s. 139), s poznámkou, že sa vyskytujú aj podoby s príponou *-an*. Porov. aj poznámku M. Sokolovej (2006, s. 218): „Konkurencia formantov **-čan/-an** pri zakončení na *d, t* spôsobuje dvojtvary“ s príkladmi *Oxford*, *Bejrút*, *Bogota*, *Bermudy*.

Vzhľadom na tieto skutočnosti sme v Slovníku anglických vlastných mien (Ološtiak a kol., 2006) zvolili uvádzanie variantných podôb v prípadoch derivátov utvorených od názvov zakončených na sekvenciu *sonóra + d*: *Ashfordčan/Ashford'an*, *Oxfordčan/Oxford'an*, *Wexfordčan/Wexford'an*; *Darfieldčan/Darfield'an*, *Sheffieldčan/Sheffield'an*, *Huddersfieldčan/Huddersfield'an*; *Adelaidčan/Adelaid'an*, *Richmondčan/Richmond'an*. V ZN sa napr. uvádzajú len alternačné podoby s príponou *-an* (*Oxford'an*, *Hartford'an*, *Richmond'an*, *Concord'an*, *Enfield'an*, *Chesterfield'an* *Sheffield'an*, *Springfield'an*).

¹⁸ Situácia v SNK: lemma *Nazaretčan* (60), lemma *Nazaret'an* (9); situácia na internete: nom. sg. *Nazaretčan/Nazaret'an* (128/65), nom. pl. *Nazaretčania/Nazaret'ania* (250/17) (vyhľadávané 15. 7. 2011).

¹⁹ Situácia v SNK: lemma *Florid'an/Florid'anka* (34 + 7), lemma *Floridčan/Floridčanka* (28 + 2). Situácia na internete: nom. sg. *Florid'an/Floridčan* (84/43), nom. pl. *Florid'ania/Floridčania* (229/147) (vyhľadávané 15. 7. 2011).

²⁰ Napr. *Madrid*: kodifikovaná podoba *Madridčan/Madridčanka* (335) vs. nekodifikovaná podoba *Madrid'an* (1); frekvencie sú z SNK.

kladu OM, t. j. formy motivujúceho toponyma. Pri tvorení príponou **-an** od názvov so základom zakončeným na hlásky *d, t* nastávajú hláskové zmeny, ktoré narúšajú jednotnú podobu základu (*Oxford* → *Oxford'an*, *Richmond* → *Richmond'an*; porov. aj slov. *Šíd* → *Šíd'an*, *Lada* → *Lad'an*). Naopak, pri tvorení pomocou prípony **-čan** sa základ nemení (*Oxford* → *Oxfordčan*, *Richmond* → *Richmondčan*, slov. *Mad* → *Madčan*). O to viac sa obmedzujú alternácie nekorelovaných konsonantov, napr. **g/ž, h/ž** (*Winnipeg* → *Winnipegčan*, nie **Winnipežan*; *San Diego* → *Sandiegčan*, *Santiago* → *Santiagčan*;²¹ *Sabah* → *Sabahčan*, nie **Sabažan*, *Savannah* → *Savannahčan*, nie **Savannažan*²²).

Je samozrejmé, že potreba identifikačného faktora sa viac prejavuje pri málo známych a málo frekventovaných toponymách. Takýchto prípadov je viac v skupine prevzatých proprií, aj preto je pochopiteľné, že L. Dvonč konštatuje produktívnosť bezalternatívnej sufikácie pomocou formantu **-čan** pri tvorení od tohto typu toponým.

3.2. Tvorenie od toponým zakončených na nemé *-e*

Podobne ako pri osobných menách aj pri odvodzovaní od zemepisných názvov možno rozlíšiť dve skupiny derivátov tvorených príponou **-čan**, resp. **-an** od názvov zakončených na tzv. nemé *-e*.

a) V prvej skupine sa *-e* môže, ale nemusí zachovávať, pričom sa prejavuje tendencia, že od známejších toponým sa OM tvoria zväčša vynechaním tohto grafického elementu: *Adelaide* [edlejd] → *Adelaidčan* [edlejtčan], *Brisbane* [brizbejn] → *Brisbančan* [brizbejnčan], *Delaware* [delevér] → *Delawarčan* [delevérčan], *Hampshire* [hempšir] → *Hampshirčan* [hempširčan]; *Auxerre* [osér/oksér] → *Auxerrčan* [osérčan/oksérčan], *Marseille* [marsej] → *Marseillčan* [marsejčan]. Do tejto skupiny možno zaradiť aj deriváty od názvov zakončených na **-shire** a **-ville**: *Derbyshire* [derbišir] → *Derbyshirčan* [derbiširčan], *Yorkshire* [jorkšir] → *Yorkshirčan* [jorkširčan]; *Jacksonville* [džeksonvil] → *Jacksonvillčan* [džeksonvilčan], *Woodville* [vúdvil] → *Woodvillčan* [vúdvilčan], *Nashville* [nešvil] → *Nashvillčan* [nešvilčan].

Pri menej známych toponymách sa nemé *-e* môže, ale nemusí ponechať. V slovníku (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006) túto variantnosť naznačuje-

²¹ Pri toponyme *San Diego* sa v ZN uvádza podoba *Sandiečan*, ale pri *Santiago* je derivát *Santiagčan*.

²² Alternácie **g/ž, h/ž** sú ojedinelé, najmä pri slovanských toponymách: *Kaluga* → *Kalužan*, *Taganrog* → *Taganrožan*, *Riga* → *Rižan*, *Praha* → *Pražan* (porov. predtým).

me zátvorkovaním: *Cotgrave* [kodgrejv] → *Cotgrav(e)čan* [kodgrejvčan], *Biggleswade* [biglsvejd] → *Biggleswad(e)čan* [biglsvejččan], *Breede* [bríd] → *Breed(e)čan* [brítčan], *Engadine* [engedín] → *Engadin(e)čan* [engedínčan], *Featherstone* [fedrston] → *Featherston(e)čan* [fedrstončan], *Pendine* [pendajn] → *Pendin(e)čan* [pendajnčan]; *Limehouse* [lajmhaus] → *Limehous(e)an* [lajmhausan], *Melrose* [melrous] → *Melros(e)an* [melrousan], *Montrose* [montrous] → *Montros(e)an* [montrousan].

b) V druhej skupine sa *-e* zachováva ako indikátor výslovnosti predchádzajúcej spoluhlásky alebo samohláskovej skupiny. Ide o názvy zakončené na: **-dge** [dž]: *Cambridge* [kembridž] → *Cambridgean* [kembriďžan], *Cowbridge* [kaubridž] → *Cowbridgean* [kaubriďžan], *Woodbridge* [vúdbriďž] → *Woodbridgean* [vúdbriďžan]; **-ce** [s]: *Lawrence* [lórens] → *Lawrencean* [lórensan], *Penzance* [penzens] → *Penzancean* [penzensan]; **-ge** [dž/ž]: *Swanage* [svonidž] → *Swanagean* [svonidžan], *Wantage* [vontidž] → *Wantagean* [vontidžan]; *Baton Rouge* [betn rúž] → *Batonrougean* [betnrúžan]; **-che** [č]: *Roche* [rouč] → *Rochean* [roučan]; **-oe** [ou]: *Clitheroe* [kliderou] → *Clitheroečan* [klideroučan], *Staxigoe* [steksigjou] → *Staxigoečan* [steksigjoučan]; **-ue** [ju]: *Fortescue* [fortiskju] → *Fortescuečan* [fortiskjučan], *Venue* [venju] → *Venuečan* [venjučan]; **-ye** [aj]: *Rye* [raj] → *Ryečan* [rajčan], *Skye* [skaj] → *Skyečan* [skajčan].

Graféma *e* odpadáva pri tvorení od názvov zakončených na **ie** (vo výslovnosti [i]) (OM sa tvoria príponou **-jčan**): *Burnie* [berni] → *Burnijčan* [bernijčan], *Currie* [kari] → *Currijčan* [karijčan], *Gowrie* [gauri] → *Gowrijčan* [gaurijčan], *Macquarie* [mekvori] → *Macquarijčan* [mekvorijčan], *Quilpie* [kvilpi] → *Quilpijčan* [kvilpijčan].

Zachovanie/nezachovanie koncového *-e* v niektorých prípadoch môže naznačovať aj výslovnosť. Ak sa *e* nevyslovuje, v derivácii sa môže vynechať: *Cheyenne* [šajen] → *Cheyennčan*, *Rochdale* [rodždej] → *Rochdalčan*. Ak sa koncové *e* vyslovuje, táto skutočnosť sa môže odraziť aj v derivácii ponechaním tohto segmentu: *Elche* [elče] → *Elchejčan*, *Roskilde* [roskile] → *Roskildejčan*.

3.3. Tvorenie od toponým zakončených na samohlásky

Možno tu vymedziť dve východiskové skupiny: a) sklonné toponymá so základom zakončeným na samohlásku – feminína alebo neutrá (napr. *Sofia*, *Ohio*); b) nesklonné toponymá zakončené na samohlásku – najčastejšie neutrá

(napr. *Dušanbe*, *Kigali*). Pri analýze tejto problematiky berieme do úvahy tri aspekty (prvé dva spomína aj L. Dvonč, 1977, s. 75): a) zakončenie na typ samohlásky; b) slabičnosť toponyma; c) známosť a frekventovanosť toponyma.

Pri derivácii od tohto typu toponým môžu nastať tieto prípady:

I. Tvorenie s interfixom: samohláska na konci tvarotvorného základu sa zachováva a medzi základ a formant sa vkladá interfix *j*. Takto sa tvoria deriváty od

– sklonných toponým ženského a stredného rodu, ktorých základ je dvojslabičný, napr. *Nouméa* → *Nouméjčan*, *Sofia* → *Sofijčan*, *Samoa* → *Samojčan*, *Tokio* → *Tokijčan*, *Bilbao* → *Bilbajčan*;²³ pri sklonných feminínach a neutrách aj od viacslabičných toponým so základom zakončeným na **e, i, u**, napr. *Montevideo* → *Montevidejčan*, *Oradea* → *Oradejčan*, *San Antonio* → *Sanantonijčan*, *Managua* → *Managujčan*;

– dvojslabičných nesklonných toponým zakončených na **i, í, e, é**, napr. *Bari* → *Barijčan*, *Lahti* → *Lahtijčan*, *Lomé* → *Loméjčan*, *Male* → *Malejčan*, *Nancy* → *Nancyjčan*;

– viacslabičných toponým, pri ktorých sa pred samohláskou nachádza spoluhlásková skupina, napr. *Alexandria* → *Alexandrijčan*, *Coventry* → *Coventryjčan*, *Lilongwe* → *Lilongwejčan*;

– viacslabičných toponým zakončených na **i, í**, ktoré sú málo alebo menej známe (*Rádžšáhi* → *Rádžšáhijčan*, *Rávalpindí* → *Rávalpindijčan*) a pri ktorých nastáva nesúlad medzi výslovnosťou a pravopisom, napr. *Milwaukee* → *Milwaukeejčan*, *Tennessee* → *Tennesseejčan*.

Na rozdiel od viacerých predchádzajúcich návrhov a kodifikačných riešení, pri zachovaní predných samohlások **i, í, e, é** navrhujeme interfixáciu: napr. *Loméjčan*, *Santafejčan*, *Lambarénéjčan*, *Malejčan*, *Yaoundéjčan* (porov. napr. PSP: *Loméčan*, ZN a SSJ 6: *Santafječan*, ZN: *Lambarénéčan*, *Malečan*, *Yaoundéčan*; SSJ 6: *Yaound'an*). Nadväzujeme tak na poznámky L. Dvonča (1977, 1980, s. 140).

II. Tvorenie bez interfixu:

a) koncová samohláska sa zachováva v derivátoch utvorených od

²³ V type *Sydney* → *Sydneyčan* sa interfix nepíše, hoci sa vyslovuje (spoluhláska *j* má oporu v graféme *y*): napr. *Beverley* [beverli] → *Beverleyčan* [beverlijčan], *New Jersey* [ňu džerzi] → *Newjerseyčan* [ňudzercijčan], *Wembley* [vembli] → *Wembleyčan* [vemblijčan]. Za redundantné považujeme podoby *Sydneyjčan*, *Newjerseyjčan* (Dvonč, 1980, s. 140).

– nesklonných toponým zakončených na *á*, *a*: *Spa* → *Spačan*, *Saná* → *Sanáčan*, *Šardžá* → *Šardžáčan*, *Vantaa* → *Vantaačan*, *Čchang-ša* → *Čchangšačan*;

– nesklonných menej než trojslabičných toponým zakončených na *u*, *ú*: *Baku* → *Bakučan*, *Cebu* → *Cebučan*, *Čondžu* → *Čondžučan*, *Kwangdžu* → *Kwangdžučan*, *Oulu* → *Oulučan*, *Tegu* → *Tegučan*;

– menej známych trojslabičných toponým: *Numazu* → *Numazučan*, *Hamanacu* → *Hamanacučan*;

b) koncová samohláska sa odsekáva v derivátoch utvorených od

– známejších dvojslabičných toponým: *Halle* → *Hallčan*, *Skopje* → *Skopjan*, *Soči* → *Sočan*;

– troj- a viacslabičných toponým zakončených na samohlásky **e**, **i**, **u** a na samohláskovú skupinu **-ia**: *Alicante* → *Alicant'an*, *Odense* → *Odensan*; *Gaborone* → *Gaborončan*, *Londonderry* → *Londonderrčan*, *Lubumbashi* → *Lubumbashan*, *Miami* [majemi] → *Miamčan*, *Nagasaki* → *Nagasačan*, *Salisbury* → *Salisburčan*, *Kalifornia* → *Kalifornčan*, *Kastília* → *Kastilčan*, *Batumi* → *Batumčan*, *Sulawesi* → *Sulawesan*, *Honolulu* → *Honolulčan*, *Timbuktu* → *Timbuktan*.

Riešenia v existujúcich príručkách sú v jednotlivých prípadoch pomerne často rozdielne, napr. v ZN: *Kantábria* → *Kantábrijčan*, ale *Kampánia* → *Kampánčan*, *Nairobi* → *Nairobčan*, ale *Moroni* → *Moronijčan*, *Mbabane* → *Mbabančan*, ale *Maseru* → *Maseručan*, *Ránčí* → *Ránčijčan*, ale *Rávalpindi* → *Rávalpind'an*, *Yaoundé* → *Yaoundéčan*, ale *San José* → *Sanjoséjčan*, *Tallahassee* → *Tallahasseejčan*, ale *Milwaukee* → *Milwačan*. V niektorých prípadoch sa uvádzajú dvojtvary, napr. *Tennessee* → *Tennesseejčan* i *Tennessan* (SSJ VI, s. 298; ZN, s. 31), v niektorých nie, napr. *Tallahassee* [telehesi] → *Tallahasseejčan* (ZN, s. 33).

V záujme ustálenia jazykovej praxe v tejto oblasti používania prevzatých vlastných mien je vhodné, aby sa analogické prípady riešili rovnako. Nejde pritom o násilné analogizovanie a úpravu už ustálených a známych podôb, ale návrh smerom k novým a málo frekventovaným prípadom.

Otázne zostáva, ktorý typ tvorenia uprednostniť. Základným kritériom by mal byť už spomínaný identifikačný faktor, t. j. zachovanie čo najzreteľnejšej formálnej korešpondencie medzi východiskovým toponymom a odvodeným obyvateľským menom. Z tohto dôvodu uprednostňujeme typy Ia, IIa

všade tam, kde sa dostatočne neudomácnilo tvorenie typu IIb. Navrhujeme teda napríklad používať deriváty typu *Tennesseejčan*, *Milwaukeejčan*, *Rávalpindjčan* (nie *Tennesan*, *Milwačan*, *Rávalpind'an*). Typ IIb dominuje v prípadoch tvorenia od známejších toponým, napr. *Kalifornčan*, *Kastilčan*, *Tbilisan*. Tento návrh teda smeruje najmä k prípadom tvorenia od menej známych, málo známych alebo neznámych zemepisných názvov, kde odporúčame zachovať celú podobu základu bez ohľadu na počet slabík.

3.4. Tvorenie od toponým s nesúlalom medzi výslovnostnou a pravopisnou podobou

Nesúlal medzi výslovnostnou a pravopisnou podobou môže zapríčiniť variantné tvorenie, ako aj rôzne riešenia v príručkách. Napríklad v ZN sa nachádza päť anglofónnych toponým s výslovnosťou koncovej sekvencie grafém **th** ako [s] (výslovnosť podľa ZN): *Perth* [pérs], *Porthsmouth* [pórtsmes], *Plymouth* [plimes], *Port Elizabeth* [ilizebes], *Wandsworth* [uonzvers], pričom sa uvádzajú OM *Perthan*, *Porthsmouthan*, *Plymouthan*, *Portelizabethan*, ale *Wandsworthčan*. V tomto type navrhujeme jednotné tvorenie pomocou sufixu **-čan** (*Perthčan*, *Porthsmouthčan*, *Plymouthčan*, *Portelizabethčan*, *Wandsworthčan*), a to jednak podľa ortografie, jednak podľa koncovej výslovnosti [t] (porov. Ološtiak, 2007a, s. 63); napr. v prípade toponyma *Perth* je výslovnosť [pert] preferovanejšia.²⁴ O prípadoch typu *Chamonix*, *Bordeaux* porov. na s. 262.

Ortografia sa pri derivácii mení aj na základe fonologických faktorov (prítomnosť alternácií): porov. typ *Bologna* → *Bolončan* (alternácia ň/n). Niekedy nastáva ortografická adaptácia len na základe výslovnosti: *Perugia* [perudža] → *Perudžan*, *Liège* [lijéž] → *Liěžan*. Pravopisná adaptácia derivátov signalizuje vyšší stupeň zdomácnenia, ktorý odráža vyššiu frekvenciu a známosť príslušných toponým. Pri menej známych zemepisných názvoch odporúčame pravopis zachovávať, napr. *Ogbomosh* → *Ogbomoshan*, *Lubumbashi* → *Lubumbashan* (Dvonč, 1980, s. 152, ako aj ZN, s. 87, uvádzajú podobu *Lubumbašan*).

3.5. Tvorenie od viacslovných toponým

Od viacslovných názvov sa OM tvoria pridaním sufixu k poslednému

²⁴ V tejto súvislosti prichádza do úvahy aj podoba *Pert'an* (porov. *Frankfurt'an*, *Stuttgart'an*), ktorá však naruša ortografickú formu s koncovým *th*.

komponentu, pričom z viacslovného sa stáva jednoslovné pomenovanie: *Baton Rouge* → *Batonrougean* [betnrúžan], *Des Moines* → *Desmoinesan* [dimojnsan], *Los Angeles* → *Losangelesan* [losendželsan], *New Jersey* → *Newjerseyčan* [ňudžerzijčan], *New York* → *Newyorčan* [ňujorčan], *New Orleans* → *Neworleansan* [ňuorlínsan], *San Francisco* → *Sanfrancišťan* [senfrensišťan], *West Ham* → *Westhamčan* [vezdhemčan].

Spojením dvoch pôvodne samostatných komponentov často vznikajú dlhé a komplikované zložené slová. Na ich zjednodušenie navrhujeme používať dva spôsoby (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006, s. 70 – 71):

a) Písanie ako jedného zloženého slova: *Alice Springs* → *Alicespringsan* [elissprinksan], *East Grinstead* → *Eastgrinsteadčan* [istgrinstetčan], *Great Dunmow* → *Greatdunmowčan* [grejtdanmoučan], *Great Torrington* → *Greatorringtončan* [grejttorinktončan], *Stony Stratford* → *Stonystratfordčan* [stounistretfortčan].

b) Vynechanie komponentu: *East Grinstead* → *Grinsteadčan* [grinstetčan] (popri *Eastgrinsteadčan*), *Great Dunmow* → *Dunmowčan* [danmoučan] (popri *Greatdunmowčan*), *Great Torrington* → *Torringtončan* [torinktončan] (popri *Greatorringtončan*), *Stony Stratford* → *Stratfordčan* [stretfortčan] (popri *Stonystratfordčan*), *Jefferson City* → *Jeffersončan* [džefersončan] (popri *Jeffersoncityjčan* [džefersonsitijčan]); porov. aj *Bandar Seri Begawan* → *Begawančan*, *Cortina d'Ampezzo* → *Cortinčan*, *Santa Cruz de Tenerife* → *Santacruzán*, *Santiago de Compostella* → *Santiagčan* (ZN, s. 38, 69, 103).

Tendencia tvoriť deriváty od redukovaného počtu komponentov viacslovného názvu vyplýva zo snahy o jazykovú ekonómiu, teda zo snahy vyhnúť sa príliš dlhým a komplikovaným slovám, a to najmä v neoficiálnych a neformálnych komunikačných situáciách, resp. v komunikátoch, ktoré možno zaradiť medzi subjektívne štýly (porov. aj Sokolová, 2006, s. 222).

Je prirodzené, že uvedené typy tvorenia si konkurujú. Preto sme v slovníku (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006) tieto prípady spracovali ako dvojtvary, napr. *Carson City* → *Carsoncityjčan* [kársonsitijčan]/*Carsončan* [kársončan], *Jefferson City* → *Jeffersoncityjčan* [džefersonsitijčan]/*Jeffersončan* [džefersončan], *Oklahoma City* → *Oklahomacityjčan* [oklahomasitijčan]/*Oklahomčan* [oklahomčan]. Redukovaný typ derivátov od viacslovných cudzích toponým možno použiť aj vo verejných komunikátoch, napr. v žur-

nalistickom štýle v prípadoch, keď je zrejmé, aká je podoba toponyma. Textové stratégie, na základe ktorých sa čitateľovi predostrie jednoznačná informácia, pritom môžu byť rôzne. Napríklad v texte sa najprv uvedie viacslovné toponymum (napr. *Oklahoma City*), potom redukovaná podoba *Oklahomčan*, a je zrejmé, že nejde o OM od toponyma *Oklahoma*, ale od toponyma *Oklahoma City*. Ako sme spomenuli na začiatku, dá sa pracovať aj s analytickým vyjadrením *obyvateľ Oklahoma City*. Nazdávame sa teda, že slovenčina ponúka dostatočný priestor na jednoznačnosť aj v prípadoch komplikovanejších prevzatých toponým.

LITERATÚRA

BLIČHA, Michal – MAJTÁN, Milan a kol.: Úvod do onomastiky. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986. 147 s.

DVONČ, Ladislav: Cudzie podstatné mená z hľadiska odvodzovania. In: Slovenská reč, 1948/49, roč. 14, č. 5 – 6, s. 142 – 165.

DVONČ, Ladislav: Odvodzovanie obyvateľských mien od cudzích zemepisných názvov v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1966, roč. 17, č. 2, s. 170 – 178.

DVONČ, Ladislav: Taškent – Taškent'an, či Taškentčan? In: Kultúra slova, 1967, roč. 1, č. 2, s. 46 – 48.

DVONČ, Ladislav: O derivátoch niektorých cudzích zemepisných názvov. In: Slovenská reč, 1975, roč. 40, č. 2, s. 97 – 105.

DVONČ, Ladislav: Deriváty cudzích nesklonných zemepisných názvov zakončených na samohlásky. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 73 – 81.

DVONČ, Ladislav: Obyvateľské mená od zemepisných názvov v spisovnej slovenčine. In: O slovenčine pre slovenčinárov. Red. J. Oravec. Bratislava: Pedagogický ústav mesta Bratislavy 1980, s. 112 – 160.

JACKO, Jozef: Miesto tvorenia slov a vzťah medzi odvodzovaním obyvateľských mien a morfológiou. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 13. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák et al. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978, s. 57 – 73.

JACKO, Jozef: Adjektívne a substantívne deriváty od cudzích zemepisných názvov typu *Zaragoza* a *Mandžusko* v spisovnej slovenčine. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 14. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák a i. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 57 – 75.

KOPERDAN, Štefan: K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov. In: Jazykovedné štúdie. 3. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1958, s. 83 – 106.

OLOŠTIAK, Martin (2007 a): Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 226 s.

OLOŠTIAK, Martin (2007 b): Proprium ako slovotvorný motivant (rozšírená verzia). In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 6, s. 321 – 343.

OLOŠTIAK, Martin (2011 a): Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine I. Úvodné poznámky. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 1, s. 3 – 11.

OLOŠTIAK, Martin (2011 b): Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine II. Tvorenie od osobných mien. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 2, s. 65 – 78.

OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: Slovník anglických vlastných mien v slovenčine. Bratislava: Kniha-spoločník 2006. 266 s.

ORAVEC, Ján – LACA, Vincent: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 9. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 608 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. Dostupné aj na: <<http://slovník.juls.savba.sk/>>.

Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax. Zost. I. Ripka – M. Imrichová – J. Skladaná. Bratislava: Ottovo nakladateľstvo 2006. 672 s.

RIPKA, Ivor: Cudzie zemepisné názvy v Slovníku slovenského jazyka. In: Slovenská reč, 1970, roč. 35, č. 2, s. 118 – 123.

RIPKA, Ivor: Zemepisné názvy. Obyvateľské mená. Bratislava: Ottovo nakladateľstvo 2008. 144 s.

SEKVENT, Karel: Ako používať francúzske vlastné mená v spisovnej slovenčine. Prešov: Náuka 2002. 111 s.

SEKVENT, Karel: Morfematické aspekty slovenských adjektív na *-ský/-sky* odvodených od francúzskych zemepisných názvov. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 228 – 234.

Slovník slovenského jazyka. Doplnky a dodatky. 6. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 205 – 223.

Genitív množného čísla podstatného mena *rehoľa*

MATEJ POVAŽAJ

Predstavielky Konferencie vyšších predstavených ženských rehôľ na Slovensku sa písomne obrátili na Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV so žiadosťou o odborné stanovisko k používaniu slova *rehoľa* v tvare genitívu množného čísla, ako sa používa v oficiálnom názve ich organizácie. Vo svojom liste píš, že názov sa v tejto forme používa od r. 2001, keď bol takto aj zaregistrovaný na Ministerstve kultúry SR. V ostatnom čase sa stretávajú s názormi, že tvar *rehôľ* je nespisovný, hoci sa doteraz domnievali, že slovo *rehoľa* má v genitíve množného čísla dvojtvár: *rehôľ*, *reholí*, pričom obe vyjadrenia sú spisovné. Spýtovali sa, či táto ich domnienka nie je správna. Niekoľko študentov ich totiž informovalo, že pri citovaní dokumentov pochádzajúcich zo zdrojov Konferencie vyšších predstavených ženských rehôľ na Slovensku sa pri uvádzaní názvu stretávajú s negatívnou reakciou svojich slovenčinárov na tvar *rehôľ*. Predstavielky Konferencie vyšších predstavených ženských rehôľ na Slovensku sa však stretli aj s opačným názorom, že využívanie tvaru *reholí* je čechizmus. Podľa ich informácie, keďže podobná organizácia v Čechách má názov *Konferencie vyšších predstavených ženských řeholí v České republice*, v čase registrácie boli snahy čo najviac odlíšiť slovenský názov od českého názvu (do r. 1992 totiž ženské rehole tvorili spoločnú organizáciu za rehoľné spoločnosti z Čiech a Slovenska). Podľa pisateľiek listu väčšina nezainteresovaných sa prikláňa k používaniu tvaru *reholí* a podľa nich aj v každodennom používaní badajú tendenciu prikláňať sa viac k tvaru *reholí*. V závere listu kladú aj otázky, či použitie slova *rehôľ* pri zaregistrovaní oficiálneho názvu bolo nesprávnym krokom, či je to nespisovný tvar a či by mali požiadať o zmenu názvu na podobu *Konferencia vyšších predstavených ženských reholí na Slovensku*.

Na položené otázky by sa dalo jednoducho odpovedať odkazom na súčasnú Pravidlá slovenského pravopisu (3. vyd. z roku 2000; ďalej PSP), kde sa pri podstatnom mene *rehoľa* uvádza iba pádová prípona genitívu množného čísla *-í*, z čoho vyplýva tvar genitívu v podobe *reholí* (Krátky slovník

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Konfrontačný výskum slovnej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra* (VEGA č. 2/0076/11).

slovenského jazyka, 4. vyd. z roku 2003, tvar genitívu množného čísla neuvádza). Rovnaký stav je v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1940 a potom aj vo vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu z rokov 1953 až 1971, ba aj v Slovníku slovenského jazyka (3. zv. z roku 1963) či v minulosti vo veľmi populárnej publikácii A. Zaunera Praktická príručka slovenského pravopisu (1966). Tvar genitívu plurálu v podobe *reholí* uvádza aj Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 107; ďalej MSJ).

Napriek tomu, že v citovaných jazykových príručkách sa uvádza tvar genitívu plurálu podstatného mena *rehoľa* iba v podobe *reholí*, situácia s tvarom genitívu nie je až taká jednoznačná. Napríklad na internetových stránkach okrem dôsledného používania tvaru *rehôľ* v názve organizácie *Konferencia vyšších predstavených ženských rehôľ na Slovensku* našli sme veľa dokladov na používanie tvaru *rehôľ* aj v iných kontextoch, napr. *Zástupcovia rehôľ majú záujem otvoriť rokovania i o budúcej spolupráci v mediálnej oblasti. – Bola to veľká zmena v živote jednotlivých samostatne žijúcich členov rehôľ. – Dňa 28. augusta boli všetky predstavené ženských rehôľ pozvané na Štátny úrad pre veci cirkevné v Bratislave. – Jej obsahom je totiž blízka príbuznosť medzi obidvoma zakladateľmi rehôľ v ich historickom poslaní pri budovaní Cirkvi. – Keď bola v apríli likvidácia mužských rehôľ, prichádzali mamičky prváčikov prosiť, aby som ich vzala s druhákmi tiež na prvé sv. prijímanie. – Výzva II. vatikánskeho koncilu vrátiť sa k prameňom a k pôvodným zámerom zakladateľov rehôľ nás podnietila prijať do názvu meno Ježišovo.*

Oporou na používanie tvaru genitívu množného čísla podstatného mena *rehoľa* v jazykovej praxi v podobe *rehôľ*, teda na tvorenie genitívu s nulovou pádovou príponou a so zdlžením ostatnej kmeňovej slabiky, v danom prípade s predĺžením samohlásky *o* na dvojhlásku *ô*, je stav pri tvorení genitívu množného čísla pri slovách zakončených na *-ľa*. Podľa citovanej MSJ (s. 105) zo slov zakončených na *-ľa* sa genitív množného čísla tvorí so zdlžením ostatnej kmeňovej slabiky pri všetkých slovách zakončených na *-uľa*, napr. *bobuľa – bobúľ*, *brehuľa – brehúľ*, *ceduľa – cedúľ*, *cibuľa – cibúľ*, *fazuľa – fazúľ*, *vrtuľa – vrtúľ*, ale aj *bakuľa – bakúľ*, *gebuľa – gebúľ*, *haruľa – harúľ*, *korčuľa – korčúľ*, *levanduľa – levandúľ*, *marhuľa – marhúľ*, *tabuľa – tabúľ* (porov. PSP), ďalej pri slovách *košeľa – košieľ*, *nedeľa – nedeiľ*, ale aj *fakľa – fakieľ* a pomnožných podstatných menách *Krahule – Krahúľ*,

Sekule – Sekúl' (porov. PSP). Ďalej sa v MSJ (s. 106) uvádza, že pri slovách *gula, hoľa, homoľa* sú dvojtvary *gúl/gulí, hól/holí, homól/homolí*. V MSJ sa na s. 107 konštatuje aj to, že celkove pri tvorení genitívu množného čísla podstatných mien vzoru *ulica* je dosť dvojtvarov, a uvádzajú sa tu aj ďalšie príklady slov zakončených na *-ľa*, ako sú *drumbľa – drumbiel/drumblí, mašľa – mašiel/mašlí, šablľa – šabiel/šablí, zemľa – žemiel/žemlí* a pomnožné podstatné mená zakončené v nominatíve množného čísla na *-le*, napr. *hrable – hrabiel/hrablí, husle – husiel/huslí, jasle – jasiel/jaslí, kachle – kachiel/kachlí*. V PSP (2000) sa uvádzajú aj tieto ďalšie podstatné mená zakončené na *-ľa* s dvojtvarom v genitíve množného čísla: *hrobľa – hrobíel/hrobí, kachľa – kachiel/kachlí, knedľa – knediel/knedlí, mušľa – mušiel/mušlí, ríbezľa – ríbeziel/ríbezlí, štrúdľa – štrúdiel/štrúdlí* a v Slovníku slovenského jazyka (4. zv. z roku 1964) sa uvádza aj *škebľa – škebiel/škeblí*.

Na základe nášho rozboru tvorenia tvaru genitívu množného čísla pri podstatných menách zakončených na *-ľa* a na základe stavu v jazykovej praxi pri používaní tvaru genitívu množného čísla od slova *rehoľa* nemožno tvar genitívu množného čísla *rehól'* označiť za nespisovný, ale je odôvodnené pokladať ho v spisovnej slovenčine za systémový popri tvare *reholí*, teda pripustiť dvojtvar *rehól'/reholí*. Preto nie je ani dôvod na zmenu názvu *Konferencia vyšších predstavených ženských rehól' na Slovensku* na podobu s tvarom genitívu množného čísla *reholí*, teda *Konferencia vyšších predstavených ženských reholí na Slovensku*. Dvojtvar *rehól'/reholí* v tvare genitívu množného čísla bude potrebné uviesť aj v ďalších vydaniach kodifikačných príručiek, ako sú Pravidlá slovenského pravopisu a Krátky slovník slovenského jazyka, a v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka.

Napokon ešte zmienka o názore niektorých používateľov slovenčiny citovanom z listu, že tvar *reholí* je čechizmus. Aj keď české slovo *řehole* má v genitíve tvar *řeholí* (napr. *Rušil kláštery žebравých mnišských řeholí a majetek klášterů použil na školské a charitativní účely*. [Bruna – CZ Web 1.0.10]), to neznačí, že tvar *reholí* treba pokladať za čechizmus. V slovenčine máme totiž dosť podstatných mien zakončených na *-ľa*, pri ktorých sa v jazykových príručkách tvar genitívu množného čísla uvádza iba s pádovou príponou *-í*, a to zvyčajne vtedy, keď pred koncovým *-ľa* predchádza spoluhláska, napr. *d'atlľa – d'atlí, jedľa – jedlí, kapsľa – kapslí, mandľa – mandlí, rokľa – roklí, špachtľa – špachtlí, špajdľa – špajdlí, špajľa – špajlí* atď.,

ale aj vtedy, keď pred koncovým *-ľa* predchádza samohláska, napr. *moľa* – *moľi*, *pištoľa* – *pištoľi*, *roľa* – *roľi*, , *zápoľa* – *zápoľi*. V jazykovej praxi sa však aj pri týchto slovách – hoci zatiaľ zriedkavejšie – používajú tvary genitívu s nulovou pádovou príponou a so zdlžením ostatnej kmeňovej slabiky, napr. *200 g d'atieľ*, *sladkých d'atieľ*; *blízkosť jedieľ* a *smrekov*, *vedľa mohutných jedieľ* a *smrekov*; *do papierových kapsieľ*, s výnimkou *kapsieľ*; *s množstvom mandieľ*, *štvrt' funta (14 deka) mandieľ*; *použitím špachtieľ*, *pomocou japonských špachtieľ*; *okrem špajdieľ*; *roj môľ*, *knižných môľ*; *do obidvoch pištôľ*, *strielať z pištôľ*; *pásiky rôľ*, *úrodnú zeminu z rôľ* (doklady sú z internetových stránok). Je to tak v zhode so systémom tvorenia genitívu množného čísla daného typu podstatných mien ženského rodu a s tendenciou uplatňovať takéto tvary v praxi. Je predpoklad, že po prípadnom výraznejšom rozšírení týchto tvarov v jazykovej praxi sa tieto tvary zachytia aj v jazykových príručkách.

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Martin: Matica slovenská 1940. 482 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1953. 408 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 11., zrevidované vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1971. 424 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vyd. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. 592 s.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 3. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 912 s.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 760 s.

RENÁTA ONDREJKOVÁ

Čím je pre nás náš materinský jazyk? Na túto otázku by sme mohli odpovedať rôzne. Jazyk nie je len prostriedok dorozumievania a nástroj na odovzdávanie myšlienok ďalším pokoleniam. V slovách, slovných spojeniach a tvaroch si jazyk zachováva pojmy, ktoré vypracovali generácie našich predkov, a jeho slovotvorné i tvarotvorné bohatstvo vydáva svedectvo o tom, čo kedysi – aj v tých najstarších obdobiach – považovali ľudia za také dôležité, že im vytvorili osobitné jazykové výrazy.

Vývin jazyka treba skúmať v súvislosti s dejinami jeho nositeľov, a to predovšetkým jeho slovnú zásobu. Slovná zásoba bezprostredne reaguje na hospodársko-spoločenský život, na vývin myslenia a kultúrny život národa. Jednou z možností rozširovania a prehľbovania slovnej zásoby je prílev nových slov z cudzích zdrojov. Pri preberaní slov ide vždy o dve veci: o lexikálny výber vzhľadom na aktuálne pomenovacie potreby a o spôsob adaptácie prevzatých slov v domácej lexike. Proces zdomáčňovania cudzích slov je ustavičný, preto lexikálna platnosť prevzatých a cudzích slov sa v historickom vývine jazyka mení.

Náš materinský jazyk má veľa takých slov, tvarov a konštrukcií, ktoré vo vzájomných súvislostiach predstavujú cenný zdroj zaujímavých poznatkov jazykového i nejazykového charakteru.

Pre rozširovanie slovenskej lexiky z cudzích zdrojov (preberaním a kal-kovaním) boli v dejinách slovenského národa dôležité tieto fakty: včlenenie Slovenska do uhorského štátu, vznik miest a rozvoj obchodu, remesiel a baníctva a živší styk obyvateľstva na etnických hraniciach. Po zániku Veľkej Moravy sa postupne od 10. storočia celá oblasť slovenského jazyka stala súčasťou uhorského štátu. Od rozpadu Veľkomoravskej ríše až po bernolákovské obdobie slovenčina nemala spisovnú podobu. Slováci nemali svoje kultúrne a politické centrum, kde by bolo možné rozvíjať jazykovú kultúru. V ústnych prejavoch slovenského meštianstva, zemiaľstva a vzdelancov napriek nepriaznivým podmienkam existovala popri nárečiach aj kultivovaná podoba slovenského jazyka nazývaná kultúrna slovenčina. Napriek tomu, že nebola oficiálnym úradným jazykom, vyznačovala sa primeranou štýlovou

diferenciáciou. Na písané prejavy v domácom jazyku veľmi vplývali cudzie jazyky, s ktorými sa slovenčina dostávala do kontaktu v rámci hospodárskych, kultúrnych a politických vzťahov jej nositeľov. Dôležitá bola najmä latinčina. Popri domácich termínoch sa používali aj latinské termíny, najmä v právnej a administratívnej terminológii. Najsilnejší vplyv na slovenčinu mala čeština. Veľká časť písaných a tlačených prejavov až po obdobie L. Štúra bola písaná v češtine. Silné stopy v slovenskej lexike zanechala aj nemčina.

Hungarizmy. Maďarčina sa na Slovensko a k Slovákom dostávala viacerými cestami a spôsobmi. Skutočnosť, že Slováci žili dlho v jednom štátnom celku s Maďarmi, odzrkadľuje sa aj v jazyku. A to nielen v slovenčine, ale aj v maďarčine. Slováci však nikdy nepoužívali maďarčinu v takej funkcii a ani v takom rozsahu ako latinčinu alebo češtinu.

Do konca 15. storočia sa nedá hovoriť o maďarizácii slovenského obyvateľstva v Uhorsku. Zlomovým obdobím bolo 16. a 17. storočie, keď sa začína výrazná hungarizácia (duchovná maďarizácia) zemanov a strednej šľachty (Pauliny, 1983, s. 137). Príčinou tohto vývinu bola turecká okupácia južného Uhorska (územia dnešného Maďarska) a stavovské vzbury. Z územia obsadeného Turkami sa na sever sťahovala uhorská (maďarská) šľachta. Tlačila sa do miest, stolíc a ovplyvňovala životný štýl zemanstva na Slovensku. Etnické rozdiely vrstvy obyvateľstva neboli dôležité, ale zemanovia bez rozdielu etnickej príslušnosti prijímali tézu o svojej nadradenosti nad poddanským ľudom a o svojom práve vládnuť na základe maďarskej podmaniteľskej teórie. Táto duchovná maďarizácia sa začína prejavovať u slovenských zemanov, ktorí si maďarizujú svoje mená: *Brezovický – Berzeviczy, Dubovický – Dubay, Palúdzsky – Palugyai* atď. (Pauliny, 1983, s. 138). Maďarčina sa v 18. storočí v obmedzenom rozsahu dostáva do stoličných písomností. Latinský jazyk však ostáva ako úradný jazyk stolíc a miest hlavným, v podstate základným spôsobom vedenia úradnej písomnej agendy. Koncom 18. storočia popri latinčine dôležité miesto a postavenie získava aj maďarčina. Vo vyšších školách sa povinne vyučuje maďarčina a ovládanie maďarčiny sa stáva predpokladom na získanie a zastávanie verejných funkcií.

Lexikálne prevzatia z maďarčiny sa k nám zvyčajne dostávali priamym stykom slovenského a maďarského obyvateľstva, ako aj v dôsledku uhorskej štátnopolitickej (administratívnej, vojenskej aj hospodárskej) situácie. V doterajšej jazykovednej literatúre sa poukázalo na desiatky slov maďar-

skeho pôvodu v slovenčine. Zo slovenských jazykovedcov sa výskytu maďarských jazykových prvkov v slovenčine, najmä v predpisovnom období venoval J. Doruľa (1977, s. 61 – 74). Osobitne zdôraznil spoločensko-politické pozadie používania hungarizmov, fungovanie hungarizmov popri rovnoznačných domácich výrazoch a zároveň naznačil aj postupný zánik mnohých slov maďarského pôvodu.

V roku 2008 vyšiel posledný zväzok Historického slovníka slovenského jazyka, ktorý zachytáva lexiku písomností predpisovného alebo predkodifikačného obdobia slovenčiny (11. – 18. storočie). Ak vychádzame z lexikálnej databázy Historického slovníka slovenského jazyka, hungarizmy, slová označené kvalifikátorom *mad'*, predstavujú 6,50% z množstva prevzatých slov z iných jazykov. Je to štvrtá najväčšia skupina prevzatých lexém v predpisovnej slovenčine (po latinizmoch, germanizmoch a bohemizmoch).

Historický kontakt so starou maďarčinou nezanechal v slovenčine také veľké stopy, ako by sa dalo očakávať. Vo väčšej alebo menšej miere ich však možno nájsť vo všetkých rovinách slovenčiny, resp. jej nárečí, najviac v lexike. Svedčia o tom práce slovenských jazykovedcov (J. Szabó, 1939 – 1940 a A. Habovštiak, 1979).

Mnohé lexikálne výpožičky z maďarčiny sa natoľko adaptovali a včlenili do slovnej zásoby slovenčiny, že ich cudzí pôvod je nelingvistovi neznámy. Medzi takéto slová napr. patria: *banovať*, *batoh*, *beštia*, *belčov*, *dolomán*, *čizma*, *dežma*, *koč*, *pagáč*, *rováš* a ďalšie. Patria medzi ne aj slová, ktoré sa dostali do slovnej zásoby slovenčiny z iného jazyka prostredníctvom maďarčiny. Niektoré slová maďarského pôvodu sa používajú iba v nárečiach alebo v hovorovej reči, napr. *báleš*, *fánka*, *hurka*, *tarhoňa* a i. (Habovštiaková, 1979, s. 173).

Najstaršie lexikálne stopy maďarčiny nachádzame v geografických názvoch. Medzi takéto názvy patria miestne názvy na Žitnom ostrove, napr. *Nyék* > *Nekyje*, *Kér* > *Kýr*, *Kürt* > *Kert'*, *Keszeg* > *Kosihy*, *Gyarmat* > *Ďarmoty* a i. (v 1. pol. 10. storočia sa začali usadzovať medzi slovenské obyvateľstvo vojenské družiny starých maďarských kmeňov a mená týchto kmeňov v reči slovenského obyvateľstva zdomácnili).

Z neskorších prevzatí, ktoré sa vzťahujú na feudálny spoločenský poriadok, na život šľachty a meštianstva, spomeňme slová *gróf*, *kaštieľ* (prostredníctvom maďarčiny z latinčiny), *varmeda* (stolica), *kelčík* (trovy), *biršag*/

biršiang (pokuta za neplnenie povinností), *írek* (zdedený majetok, vlastníctvo), *ileš* (naturálna dávka), *mertuk* (miera, mierka; meradlo) a i.

Najväčšiu skupinu slov prevzatých z maďarčiny tvoria slová z okruhu obydľia človeka, jeho domácnosti a rodinného života, napr.: *baganča*, *čižma*, *papuča*, *kalap*, *našfa* (náušnica), *bialoš/béleš*, *bučolák* (demižón), *koňhamesťer* (hlavný kuchár), *tanier*, *rýteš*, *fološov*, *padláš* (povala), *apa/apáka*, *fiamčo* (synak), *koma* (kmotor), *pagáč*, *doboš*, *furuláš* (hráč na pišťale), *inekeš* (spevák). Druhá skupina – slová označujúce remeslá, cechy a rôzne náradia, ktoré súvisia s remeselnou činnosťou, napr.: *aťamešter* (cechmajster), *baňas/baniaš* (baník), *balta* (sekera), *láda* (truhlica), *hintov*, *juhás*, *kantár*, *koč*, *mešter*, *mineš* (žrebčinec), *sersám*. Slovenčina preberala slová aj z iných oblastí, ako napr. administratívno-právne slová, vojenské termíny, ale aj botanické názvy a pomenovania zvierat: *árenda*, *bireš*, *časár*, *dežma*, *dežmalovanie*, *fédelem*, *nadršpán*, *orság*, *orsacký* (štát, krajina), *portapénz*, *biršág* (pokuta); *čata*, *hadnad'*, *hajdúch*, *husár*, *katona*, *kord*, *pandúr*, *trombitáš*, *bugár*; *gól'a*, *gunár*, *kalamár*, *pul'ka*, *túz*.

Niekedy sa používal výraz maďarského pôvodu paralelne popri slovenskom. Takýmito prípadmi sú napríklad dvojice slov *juhás* – *ovčiar* „pastier oviec“, *lovás* – *kobyliar*, *vasárbiró* – *trhový richtár*; *helypénz*, *helypinz* – *jarmočný peniaz*. Niektoré prevzatia neprekročili hranice oblasti bezprostredného jazykového kontaktu. Napríklad z Gemera poznáme slovo *korčola* (zariadenie používané pri práci so sudmi) v maď. *korcsolya*; na ostatnom území Slovenska sa používalo slovo *lieha/liehy*. Sem patrí aj odvodené slovo *korčoláš*, ktoré sa tam popri slove *šrotár*; ktoré je známe z celého Slovenska, používalo vo význame „robotník pracujúci pri nakladaní a vykladaní vína alebo piva“ (Doruľa, 1972; Doruľa 1977, s. 65). Mnohé z maďarčiny prevzaté slová sa stali synonymami už jestvujúcich domácich, prípadne iných prevzatých prvkov, napr.: *mesto* – *vároš*, *dedina* – *valal*, *banovať* – *želiieť* – *ľutovať* a ďalšie.

Niektoré slová sa preberali do slovenčiny priamo, ďalšie slová sa preberali prostredníctvom maďarčiny z iných jazykov. Takto sa z turečtiny cez maďarčinu k nám dostali slová, ako napr. *balta*, *bosorák*, *budzogán*, *čižma*, *salaš*, *káva*, *šarkan*. Latinsko-maďarského pôvodu sú slová *árenda*, *beštia*, *cifra*, *časár*, *feferón*, *portás* a i. Pôvodom nemecké slová, ktoré prišli do slovenčiny cez maďarčinu, sú slová ako *bard*, *boglar*, *hamiš*, *fertál'*, *komoráš*, *bitang*, *láda*, *porkoláb/polkoráb*, *tanier* a iné. Ďalšou skupinou prevzatých

slov prostredníctvom maďarčiny sú slová prevzaté zo slovanských jazykov: *astalnok*, *barát*, *bátok*, *pagáč*, *patvarista* a i.

V ojedinelých prípadoch sa v slovenčine vyskytujú tzv. spätné prevzatia slov, tzn. skupina slov pôvodom zo slovanských jazykov sa vrátila sprostredkovane cez maďarčinu do slovnej zásoby slovenčiny. Tak sme prevzali napr. slovo *gazda*, ktoré sa predtým dostalo do maďarčiny zo slovanského jazyka: *gospoda* > maď. *gazda* > *gazda*; *krčul'a* > maď. *korcsolya* > *korčuľa*; *španь* > maď. *ispán* > *išpán* (podobne aj *nadršpán*, ktoré vzniklo zo slovenského *nádvorný špán*); *vojevoda* > maď. *vajda* > *vajda*; *stolъ* > maď. *asztal* → *astalnok* (stolník); *bratъ*, *bratrъ* > maď. *barát* > *barát* (mních, príslušník rehole); *husarъ* > maď. *huszár* > *husár*; *pogača* > maď. *pogácsa* > *pagáč*; *gréda*, *hrada* > maď. *gerenda* > *gerenda*; *pojáta* > maď. *pajta* > *pajta*. Z novších výskumov sem môžeme zaradiť aj také slová ako *bugár/bogár*, *gate*, *čachol*. Napr. *čachol* je v databáze Historického slovníka slovenského jazyka s kvalifikátorom *tur/mad'*, ale novšie výskumy Š. Ondruša ukazujú na praslovanský pôvod: v češtine je v tvare *čechel*, *čechl* vo význame „rúška, kúpeľná košeľa, pohrebný rubáš“; v poľštine *czechel*, *czechlo* je vo význame „ženská košeľa“; v ukrajinčine *čochla* sú nášivky na ramenách ženskej košele; v starej ruštine *čechьль* bola prikrývka, deka a v súčasnej ruštine *čechol*, gen. *čechla* je návlečka, futro a *čechlík* je čiapočka (Ondruš, 2002, s. 135; pozri aj Machek 1968, s. 96).

Na záver treba povedať, že prenikanie slov z maďarčiny a ostatných jazykov do slovenčiny bolo postupné. Ohniskom preberania slov maďarského pôvodu bolo dvojjazyčné slovensko-maďarské prostredie na slovensko-maďarskom etnickom pomedzí, ale aj inde na Slovensku, kde sa Maďari usadili a postupne sa poslovenčili. Ďalším ohniskom preberania hungarizmov bolo spoločenské prostredie slovenského zemanstva a šľachty. Do reči slovenskej šľachty a zemanstva prenikali slová a výrazy z maďarčiny, ktoré sa v tomto kontexte hodnotili ako panský jazyk. Tak sa v slovenčine udomácnilo slovo *kišasonka*, maď. *kisasszony*). Toto slovo prešlo aj do ľudovej reči ako slovo, ktorým sa titulovali panské slečny. Podobne aj slovo *tarház* – sklad, miesto uloženia cenností v kaštieloch. Tretím prameňom, z ktorého sa šírili hungarizmy do slovenčiny, bola uhorská feudálna administratíva. Množstvo slov sa stalo súčasťou slovenčiny, či už spisovnej, alebo nárečovej – ako *baganča*, *banovať*, *čavargovať*, *dolomán*, *fjok*, *galiba*, *kočiš*, *palank*, *taliga*, *topánka* – pri mnohých z nich si dnes ani neuvedomujeme, že sú prevzaté z iného jazyka.

Ďalšie slová, predovšetkým tie, ktoré označujú administratívno-právne realie, v súčasnosti pociťujeme ako historizmy: *árenda, címer, porkoláb/polkoráb, herceg, bíreš, dežma, rováš* a i. Stretávame sa s nimi hlavne v historickej literatúre. O dlhej životnosti niektorých slov prevzatých z maďarčiny svedčia slovenské ľudové rozprávky, v ktorých sa tieto slová, často už archaizmy a historizmy, vyskytujú, napr. *báčik, pandúr, pagáč, rákoš, bosorka, budzogán* a i.

Výskum prevzatých slov v staršej lexike slovenčiny si vyžiada ešte veľa usilovnej práce. Treba ešte poznamenať, že dnes veľká časť prevzatých slov nie je už používateľom slovenčiny známa, v spisovnej slovenčine sa ustálila len relatívne malá časť týchto slov (napríklad *tarcha, chýr, kabát, klobúk* a iné).

LITERATÚRA

- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. Budapest: Akadémiai kiadó 1967. 1142 s.
A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 2. Budapest: Akadémiai kiadó 1970. 1111 s.
A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 3. Budapest: Akadémiai kiadó 1976. 1230 s.
BLANÁR, Vincent: Lexikálne prevzatia v starej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a najstaršom vývine slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1977, s. 167 – 186.
DORULA, Ján: Šrotár – korčoláš – liežnik. In: Kultúra slova, 1972, roč. 6, č. 6, s. 274 – 280.
DORULA, Ján: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava: Veda 1977. 135 s.
DORULA, Ján: O maďarčine na Slovensku a o preberaní slov do slovenčiny v období predberno-lákovskom. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1971, roč. 17, s. 91 – 105.
DORULA, Ján: Z histórie slovensko-maďarských jazykových vzťahov. In: Slovenská reč, 1973, roč. 38, č. 3 – 4, s. 172 – 190.
GREGOR, Ferenc: Vplyv niektorých typov maďarských denominálnych slovies na slovenčinu. In: Hungaro-Slavica 1988, s. 49 – 58.
HABOVŠTIAK, Anton: Geografické rozšírenie hungarizmov v slovenských nárečiach. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1979, roč. 25, s. 161 – 167.
Historický slovník slovenského jazyka. 1 – 7. Red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1991 – 2008. 535 s.
KRAJČOVIČ, Rudolf: Slovenčina v dejinách kontaktov neslovanských jazykov. In: Studia Academica Slovaca. 16. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1987, s. 203 – 213.
KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava 2002. 249 s. ISBN 80-223-1632-6.
MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1968. 866 s.
ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. 2. Martin: Matica Slovenská 2002. 135 s. ISBN 80-7090-659-6.
PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 248 s.
SZABÓ, J.: Maďarské elementy v slovenských nárečiach v Gemeri. In: Linguistica Slovaca. 1 – 2, 1939 – 1940. s. 183 – 188.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (29)

RUDOLF KRAJČOVIČ

lapáč, m. zariadenie na lapanie zlodejov, na chytanie škodlivej zveri a pod.; apel. od koreňa *lap-* (v slovese *lapať*) s príp. *-áč* (ako v apel. *kutáč*) v názve so zmenou na *-áš* (k tomu porov. apel. *rubáč* i *rubáš*), v sloven. známe slovo *lapáč* dnes na chytanie hmyzu, v náreč. *lapáč* i *lapáč* (v stčest. *lapati* chytať, loviť, *lapka* lúpežník, poľ. *lapać* chytať, lapať atď.). – *Lapas* 1113, *Lapas* 1232, *Nagy-Lapas* 1773, dnes; *Velký Lapáš*, obv. Nitra. – *Kyslapas* 1474, *Kys-Lapas* 1773, dnes *Malý Lapáš*, obv. Nitra; v ľud. prostredí vznikol pre obidve obce expr. názov *Lampáš* zaznamenaný v 19. stor. (*Malý Lampáš*, *Velký Lampáš* 1808, NONS 224 n), no po zlúčení obcí v r. 1960 až do r. 1990 sa ustálil názov *Lapáš*.

Vzhľadom na maďar. názov susednej obce podľa stmaďar. kmeňa *Ďarmat* (*Gurmot* 1156, *Gurmot* 1234, *Lapos Gyarmath* 1773, dnes *Golianovo*) nemožno vylúčiť, že zmena v pôvodnom názve konc. *-č* na *-š* je stmaďar. pôvodu (k tomu Šm.Vd 517).

lapať, verb. i chytať, loviť; p. hes. *lapáč*.

láska, f., prenes. láskavosť, ochota, priazeň, dobro; p. hes. *láskar*, *láska-vec*.

láskar, m., **láskavec**, m. hist. apel. ten, kto pracuje z lásky, bez nároku na odmenu, ako vdácnosť za náklonnosť majiteľa (k tomu Mch. 321). – *Lazkouch* 1277, *Lazkar* 1487, *Laskar* 1773, dnes *Laskár*, obv. Martin; názov motivovaný osadníkmi, ktorí pracovali na panskom bez nároku na odmenu, čiže z lásky, t. j. ako prejav priazne, dobroty zemepána; obec založili v 13. stor. na majetku zemepána, majetok rozšíril jeho syn (VSO II. 134), tým umožnil pracovať na panstve ďalším poddaným, ktorí sa ako prejav vdáky vzdali

odmeny, zrejme na istý čas; za to ich ľud. okolie nazvalo *láskari*, príp. *láskavci*.

Najstarší doklad *Lazkouch* (1277) možno čítať *Lázkovec* a vyložiť z hist. apel. *láskovec* utvoreného od apel. *láska* s príp. miesta *-ovec* (ako v názvoch *Hlohovec*, *Trnovec*) s významom „panstvo, kde sa pracovalo bez nároku na odmenu, čiže z lásky, z vd'áčnosti k panstvu.“

láskavec, m.; p. hes. *láskar*.

látka, f. materiál z dreva, sklad štiepaného dreva, z ktorého sa vyrábali pevné laty hlavne na oplatenie salašov, vinohradov, humien, na výrobu šindľov, drevených debien a pod.; sloven. *látka* hmota, materiál, tkanina, SSJ II. (čes. *látka* hist. hmota, materiál popri tkanina, Mch. atď.); p. hes. *látkovec*.

látkovec, m., topon. apel. priestor vymedzený na sklady štiepaného dreva, priestor oplatený pevnými latami v pozdĺžnej alebo v kolmej polohe (od apel. *látka* s príp. priestoru *-ovec* ako v názvoch *Klenovec*, *Jelšovec*); p. hes. *látka*. – *Latk* 1364, *Lathkocz* 1444, *Latkocz* 1773, *Latkowce* 1808, dnes *Látkovce*, časť obce Uhrovec, obv. Topoľčany; názov motivovaný skladoom štiepaného dreva, ohradeným priestorom z úzkych dosák, z lát vymedzených pre ovce a kolibu, resp. ohradou okolo vinohradov; názov obecnej časti *Salaš*, ako aj v minulosti vinohrady v chotári obce (VSO II. 216 n) potvrdzujú reálnosť výkladu hist. názvu *Látky*, z ktorého topon. príp. *-ovec* vznikol názov *Látkovce* a z neho dnešná podoba názvu *Látkovce*.

Názov obce *Látky* v obv. Poltár nie je hist. doložený, obec vznikla osamostatnením osady *Látky* od obce *Málinec*, no názov miestnej časti *Salaš* a tradičný chov oviec, ako aj v minulosti výroba dosák, šindľov, drevených debien v susednom Málinci (p. VSO II. 224) podávajú svedectvo, že aj v tomto prípade názov *Látky* motivovali v blízkosti pôvodnej osady sklady štiepaného dreva a výrobky z neho, najmä ohrady z pevných lát a pod.; tieto skutočnosti súčasne potvrdzujú reálnosť výkladu pôvodu názvov *Látky* a *Látkovce*.

laz, m., **lazy**, m.,pl. horská osada s roztrúsenými domami po vyklčovaných a zúrodnených svahoch pri lese alebo v lese, kopanice; sloven. *laz*, *lasy*, v náreč. apel. *laz* má aj význam „samota, skupina domov v chotári“, SSN II., apel. *laz* je hist. doložený v 16. stor., HSSJ II. (stčes. *laz*, *láz* neobrobená pôda, pozemok, v morav.-val. náreč. pole získané vyklčovaním časti lesa na

rovine alebo na miernom svahu pri lese, Mch., poľ. *laz*, *lazy* čistina v lese získaná vyklčovaním atď. – *Lazy* 1773, *Lazy* 1808, *Lazy* 1920, dnes *Lazy pod Makytou*, obv. Púchov; názov motivovaný pozemkami so skupinou domov na miernych svahoch získanými výrubom lesa, vyklčovaním a zúrodnením; chotár obce má horský ráz (s n. v. 350 – 923 m) a dodnes je zväčša zalesnený; k pôvodnému názvu *Lazy* neskôr pribudol orientačný prívlastok podľa názvu vrchu v spojení *pod Makytou*. – *Lazy* 1263, dnes časť obce *Turík*, obv. Ružomberok a i.; p. heslá *Laz'ane*, *lazec*, *lazišče*.

Laz'ane, pl. ľud. živý názov osadníkov bývajúcich na lazoch v niekoľkých od seba vzdialených domoch na vyklčovanom miernom svahu pri lese alebo na vyklčovanom a zúrodnenom priestore v lese (od apel. *laz* obyvat. príp. -'ane). – *Lazan* 1430, *Lazany* 1773, dnes *Lazany*, obv. Prievidza. – *Laz* 1320, *Lazany* 1773, dnes *Lažany*, obv. Prešov, názov z pôvod. ľud. názvu *Laz'ane*, z neho po zmene *z'* na *ž* a topon. príp. -y vznikla dnešná podoba názvu *Lažany* (k tomu porov. čes. názvy *Lažany*, morav. názov *Lažany*).

lazcov, -a, -o, men. topon. adj. miesto menších skupín lesníckych domov na vyklčovanom a zúrodnenom miernom svahu; od zdrob. apel. *lazec*, to od *laz* zdrob. príp. -ec (ako v slovách *domec*, *zvonec*); v sloven. dnes *lázok*, *lazič*. – *Lazdouch* 1370, *Lazo* 1427, *Lascow* 1773, dnes *Lascov*, obv. Bardejov; najstarší dokl. možno čítať *Lazcovec* (v r. 1920 sa prepisuje ako *Lastovice*, VSO II.) s prihliadnutím na záznam *Lascow* (z r. 1773) a názov vyložiť od apel. *lazec* s prípon. miesta -ovec (ako v *Tisovec*, *Hlohovec*), čiže išlo by o topon. apel. *lazcovec* s významom „priestor s malou skupinou obydľí lazníkov“; napokon záznam z r. 1427 *Lazo* možno čítať *Lazov* a vyložiť od topon. men. adj. *lazov* (to od *laz*), ak nejde o chybu pisára v zapisovaní názvu *Lazcov* (najbližší je čes. a mor. názov *Lazce*, novšie s výkladom od zdrob. apel. *lazec*, p. ZJČS 171); v sloven. pôvod. názov *Lazcov* po znelost. asimil. *zc* na *sc* v živej výslovnosti nadobudol podobu *Lascov* a v nej sa aj ustálil.

lazec, m., zdrob. hist. apel. pozemok s menšou skupinou lazníckych domov obyčaj. na vyklčovanom a zúrodnenom miernom svahu pri lese; p. hes. *lazcov*.

lazišče, m. **lazište**, n. priestor vyklčovaný a zúrodnený na miernom svahu pri lese so skupinou rozptýlených lazníckych domov (od apel. *laz* príp. miesta -išče, -ište ako v slovách *hradište*, *bludište*, dnes *hradisko*, *bludisko*); p. hes. *laz*. – *Lazan* 1352, *Lazan* 1391, *Lasische* 1396, *Lazistyje* 1773, dnes *Lazisko*, obv. Liptovský Mikuláš; podľa starších dokladov lazníkov okolie

v stredoveku nazývalo *Laz'ane*; p. hes. *Laz'ane* (najbližšie je čes. názov *Lažište*, poľ. *Lazisko*, Koz. I. 485); po novej úprave (1920) sa ustálil názov v podobe *Lazisko*.

Lažany, pl.; p. hes. *Laz'ane*.

ľad, m., hist. apel. zamrznutá voda; v sloven. dnes ľad so zmenou *ľe-* na *ľa-* (ako *ľen* na *ľan*), v náreč. *ľad*, *lad* i *ľed* (psl. *leđb*, čes. *led*, *lední*, poľ. *lód*, srb., chorv., slovin. *led* atď.); p. hes. *lednica*.

lednica, f. hist. apel. upravená jama naplnená ľadom pre potreby hlavne mäsiarov, prípadne jama vybavená ľadom na udržanie čerstvosti potravín, najmä mäsa, mäsových výrobkov a pod. (od kmeňa *ledn-*, v hist. adj. *ľadný*, s príp. miesta *-n-ica* ako v slovách *pivnica*, *radnica*); v sloven. najbližšie *ľadnička* chladnička na chladenie potravín, v náreč. i *ľadnica* (zachované v češt. dnes *lednice* jama na ľad potrebný pre mäsiarov, pre hostinských a pod., Mch., čes. názov *Lednice*, nem. *Eisgrube* ľadová jama, k tomu ZJČS 173). – *Lednyche* 1259, *castrum Lednuche* 1321, *Lednicze* 1598, *Lednice* 1773, dnes *Lednica*, obv. Púchov; názov motivovaný väčšou upravenou jamou naplnenou ľadom, prípadne jamou vybavenou ľadom na udržanie čerstvosti kuchárskych výrobkov a pod.; v stredoveku v blízkosti obce bol kráľovský hrad (dnes v ruinách, VSO II.), písomne doložený záznamom v r. 1321 (*castrum Lednuche*), preto je reálne predpokladať, že spomenuté jamy boli v blízkosti hradu i obce a slúžili kuchárom hradného panstva, ku ktorému obec v stredoveku patrila; pôvodný názov *Lednica* si obec dodnes zachovala.

ľadný, -a, -é, hist. adj. v sloven. dnes *ľadový*, v náreč. *ľadový*, *ladový* i *ledový* (čes. *lední* i *ledový*, srb., chorv. *leden*, *ledeni* ľadový atď.); p. hes. *lednica*.

lehota, f. určený čas, hist. vymedzené obdobie oslobodenia osady od daní alebo iných dávok; v sloven. dnes *lehota* určený čas, termín, hist. *výsada* (psl. *lygota* úľava, stčes. *lhota* i *lhóta* voľnosť, výsada, čes. *lhůta* i *lhota*, poľ. názov *Lgota* atď.). – *Lehata* 1348, *Aglehotha* 1453, *Olehota* 1524, *Stara Lehota* 1773, dnes *Stará Lehota*, obv. Nové Mesto nad Váhom. – *Wylehota* 1453, *Wylehota* 1524, *Nová Lehota* 1773, dnes *Nová Lehota*, obv. Nové Mesto nad Váhom. – *Lehotha alias Lehothka* 1437, *Lehotha* 1773, dnes *Lehota*, obv. Nitra a i.; názvy motivované osadami oslobodenými na istý čas od daní alebo iných dávok; k názvom v prvých dvoch záznamoch pribudli orientačné prívlastky *Stará*, *Nová* (v maďar. *agg*, *ó* starý, *új* nový) a názvy v spojení *Stará Lehota*, *Nová Lehota* sa zaužívali.

lehotka, f., **lehôtka**, f. zdrob. apel. menšia osada oslobodená od daní na určitý čas (od slova *lehota* zdrob. príp. *-ka*. – *Lehota* 1385, *Lehotka* 1435, dnes *Lehôtka*, obv. Lučenec; k dokl. p. hes. *lehota*).

lécha, f., hist. apel., **liecha**, f. vyznačený pás poľa dlhších rozmerov ako hon, v sloven. náreč. aj *liha* znak, znamenie na kmeni stromu, Kál. (stčes. *lécha* znakmi vyznačený pás poľa získaný vyrúbaním lesa, v poľ. náreč. *le-cha* vyznačený pás zrelého obilia na kosenie, srb., chorv. *lijeha*, *leha* záhon, hriadka atď.); p. hes. *lechnica*.

lechnica, f. hist. apel. vyznačená časť chotára vyklčovaná a zúrodnená, prípad. hraničné pásmo chotára vyznačené znakmi; (od hist. apel. *lécha* príp. priestoru *-n-ica* ako v slovách *kopanica*, *ornica*). – *villa nova Lechnicz* 1412, *Lechnicza* 1773, dnes *Lechnica*, obv. Kežmarok; názov motivovaný znakmi vyznačenou časťou chotára získanou vyklčovaním rúbaniska a zúrodnením; názov hist. podobu si zachoval dodnes.

lekár, m. hist. stredoveký liečiteľ čarovaním, zaklínaním a pod. (od koreňa *lek-* v hist. *lekovať* liečiť postupmi zaužívanými v stredoveku, čarovaním, zaklínaním a pod. činnosťou príp. *-ár* ako v slovách *notár*, *tesár*); v sloven. dnes *lekár* odborne vzdelaná osoba pripravená liečiť modernými postupmi, hist. apel. *lekár* doložené v 17. stor. *lekárka* v 16. stor., HSSJ II. (stčes. *lékař*, *lék* čarodejný liečivý prostriedok, čes. *lékař*, v čes. náreč. doložené hist. verb. *lekovati* liečiť zariekavaním, Mch. 325, poľ. *lekarz* atď.). – *Lekardhaza* 1400, *Lakarch* 1404, *Lakar* 1437, *Lakárt* 1773, *Lekarty* 1808, dnes *Lekárovce*, obv. Sobrance; pôv. *Lekár* v spojení s maďar. apel. *-haza* domov, čiže dom, v ktorom sídli, prípad. aj lieči lekár; v ľud. prostredí vznikol názov *Lekárec* (*Lakarch* 1404) so z drob. príp. *-ec* (ako v slovách *domec*, *chlapec*), ktorá obsahom zodpovedá maďar. zdrob. prípone *-d* v hist. záznamoch (porov. záznam z r. 1451 *Lakard* v prepise *Lekárd*); obec pôvodne patrila kláštora v Lelesi (VSO II.), preto je reálne predpokladať, že motiváciou názvu bol liečiteľský dom mníchov, ktorí sa venovali zbieraniu liečivých bylín a nimi aj liečili; táto skutočnosť súčasne potvrdzuje reálnosť výkladu názvu.

lekovať, hist. verb., **lekovati**, hist. verb. liečiť zariekaním, čarovaním; verb. *lekovať*, *lekuvat* s hist. významom zachované v sloven. náreč., SSN II. 45 (známe v stčesť. i v čes. náreč. *lekovati* liečiť zariekavaním, Mch., podobne i v poľ. *lekować* Brück.); p. hes. *lekár*, *liek*.

leľ, m. hist. apel., **leľa**, f. hist. apel. pohanský bôžik lásky, svadobných nocí; v sloven. sem azda patrí expr. *lele* v spojení *heja lele lele* ako prejav veselosti, radosti, Kál., no vzhľadom na to, že v sloven. náreč. jestvuje obmena citosl. *laľa* v podobe *lele*, nemožno vylúčiť, že expr. spojenie *heja lele lele* je obmenou náreč. citosl. *laľa* (apel. zachované v rušt. *leľ* vo význame „menšie pohanské božstvo lásky a svadby“, Vas. II. 479); od koreňa *le-* v *leleti*, *lelejati*, blízke stčes. *leleti se kolísať sa pri lietaní*, poľ. *lelejać chvieť sa*, Brück. atď.). – *Leled* 1262, *Leléd* 1773, dnes *Leľa*, obv. Nové Zámky; pôv. *Leľa*, v hist. záznamoch so zdrob. maďar. príp. *-d* a vyrovnaním slabík *le-la* na *le-le*; názov motivovaný zachovávaním pohanských obradov hlavne pri svadbách; p. hes. *Leles*.

Leles, m. slovanský bôžik lásky, svadobných nocí, meno od hist. apel. *leľ*, *leľa* (k tomu p. hes. *leľ*) s príp. *-es* ako v mene slovanského pohanského boha ochrancu stáda nazývaného *Veles*. – *Lelez* 1214, *Leles* 1252, *Lelesz* 1773, dnes *Leles*, obv. Trebišov; názov motivovaný zachovávaním pohanských zvykov najmä na svadbách v pôvodnej osade (p. hes. *leľ*); realnosť výkladu potvrdzuje skutočnosť, že v susedstve už v stredoveku bol miestny názov *Kapyňa* (s dokl. *Kapuna* 1287, *Kapunya* 1364, dnes *Kapoňa* časť obce Leles) utvorený od hist. apel. *kap* modla (porov. rus. apel. *kapišce* miesto pohanských obradov, Vas. II. 185; viac v heslách *kap*, *kapinec*) výklad napokon potvrdzuje založenie kláštora v pôvodnej usadlosti iste s cieľom nahradiť v nej zaužívané pohanské obrady kresťanskými obradmi (k založeniu kláštora p. VSO II. 141); p. hes. *lekár*.

lemez, m., hist. apel. *lemáz*, *lemaz* neotesaná časť kmeňa stromu využívaná na stavbu plotov, na zhotovovanie krovov, rebríkov a pod.; v sloven. náreč. blízke *lemáz* skrížené žrde v slamenej streche, SSN II. 46 (psl. *lemězъ*, stčes. *lemiez* trám, brvno, *lemiezovanie* väzba trámov v staviteľstve, v poľ. náreč. *lemiąż* nosná hrada atď.); p. hes. *Lemežane*.

Lemežane, pl., **Lemážane**, pl. názov osadníkov povinných obstarávať v lese zo zoťatých stromov kmene potrebné pre stavbárskych majstrov; názov od hist. apel. *lemez*, prípad. *lemáz* s významom „neotesaný kmeň zo zoťatého stromu“ (obyv. príp. *-'ane*) v názve so zmenou *z'* na *ž* (p. hes. *La'zane*). – *Lemes* 1289, *Lemessany* 1808, dnes *Lemešany*, obv. Prešov; dnešný názov upravený s prihliadnutím na apel. *lemeš* kovová časť pluhu na rezanie zeme pri orbe, prípad. na hist. záznamy (porov. *Lemessany* z r. 1808); p. hes. *lemez*.

les, m. rozsiahlejší priestor porastený stromami rozličného druhu; p. heslá *lesný, lesnica*.

lesa, f., **liesa**, f. ohrada z prútia, z krovia, drevená ohrada obyč. s odsúvateľnou časťou, bránou, dielcom; v sloven. *lesa*, v náreč. aj *lésa, lísa* (stčes. *lésa*, čes. *lísa* pletený dielec plotu, poľ. *lasa* pletená mreža, rus. *lesa* pletený plot atď.); p. heslá *lések, lesenica*.

lések, m., f. zdob. apel., **liesek**, m. plot z prútia, z krovia okolo menšej plochy, pletený dielec plotu a pod., od koreňa *lés-* (v apel. *lesa, lésa*) zdob. príp. *-ek* (ako v slovách *domček*, v náreč. *kúsek, súdek* a i.), prípad. subst. príponou *-ek* (v náreč. *pátek, svátek* a pod.); p. hes. *lesa*. – na *Lesku, na Lyesku* 1558, *Lazkow* 1564, *Lyeszko* 1566, *Liesek* 1625, *Lieszek* 1773, dnes *Liesek*, obv. Trstená; názov motivovaný humnami ohradenými pletenými plotmi z prútia, z krovia, prípad. stenami domov, stodôl alebo iných hospod. budov, dvorov z pletených dielcov a pod.; vzhľadom na niektoré staršie záznamy (porov. *Lyezkw* z r. 1566) názov by bolo možné vyložiť od apel. *lieska* strom s lieskovými orieškami, no paralel. doklady na *Lesku* (1558), *Liesek* (1625), ako aj doklad *Lieszek* z r. 1773 umožňujú dať prednosť výkladu z hist. apel. *lések, liesek* utvoreného v tvare mask. od apel. *lesa, liesa*; napokon na seba upozorňuje záznam *Laszko* (1564), ktorý pripomína poľ. apel. *lasa* (sloven. *lesa*), no vzhľadom na to, že obec vznikla v blízkosti hraničného slovensko-poľského pásma, poľský vplyv na sloven. názov *Liesek* nemožno vylúčiť; sloven. názov v hist. podobe *Liesek* sa zachoval dodnes.

lesina, f., **lesenica**, f. priestor ohradený pleteným plotom z prútia, z krovia a pod.; apel. *lesina* od *lesa* (p. hes. *lesa*) príp. priestoru *-ina* (ako v slovách *rovina, košina*); v sloven. *lesina* s podobným významom, SSJ II. 33, hist. apel. *lesina* prútená ohrada je doložená v 17. stor., HSSJ II. 210, v sloven. náreč. je známe apel. utvorené od *lesa* v podobe *lesica*, SSN II. (podobne v poľ. *lesica* pletená rebrina na voze, rebrík a pod., Brück 290 atď.). – *Lezene* 1244, *Lesunye, Lezunye, Lezene* 1291, *Lezenia* 1381, *Lesenice* 1773, *Lesenica* 1808, dnes *Lesenice*, obv. Veľký Krtíš; názov podľa ohradeného priestoru pleteným plotom, iste išlo o oplotenie dvorov, humien, sadov a pod., ako ochrana proti divej zveri, prípad. proti zlodejom; obyvatelia obce sa tradične v minulosti okrem poľnohospodárstva zaoberali ovocinárstvom (VSO II.), to potvrdzuje reálnosť výkladu pôvodného názvu *Lesina*; jeho staršie záznamy (*Lezene* 1244, *Lezenia* 1381) vznikli stmaďar. vyrovnáva-

ním slabík *le – li* na *le – le* (porov. maďar. názov obce *Leszenye*), novšie po úprave nadobudli podobu *Lesenice* (1773), *Lesenica* (1808), z nich sa ustálil názov *Lesenice*.

lesnica, f. topon. apel. priestor porastený lesom, od koreňa adj. *lesný* príp. priestoru *-n-ica* (ako v slovách *konopnica*, *ornica*). – *Leznice* 1297, *Lesznicza* 1441, *Lesnicza* 1773, dnes *Lesnica*, obv. Stará Ľubovňa; názov motivovaný polohou pôvodnej osady v bezprostrednej blízkosti lesa alebo na zúrodnenom klčovisku väčších rozmerov obkľúčenom lesným porastom; horský chotár obce (s n. v. 480 – 899 m) je zväčša zalesnený, to zvyšuje realnosť výkladu názvu.

lesný, -á, -é, adj. týkajúci sa lesa, to, čo má vzťah k lesu; p. heslá *les*, *lesnica*. – *Lezna* 1254, *Lezna utraque* 1390, *Lesna* 1773, *Lesné* 1808, dnes *Lesné*, obv. Michalovce; názov podľa polohy pôvodnej osady v blízkosti lesa alebo uprostred lesa na zúrodnenom klčovisku; dnes chotár (s n. v. 115 – 228 m) je prevažne odlesnený; pôvodne názov mal tvar adj. fem. *Lesná* (*Lezna* 1254), novšie nadobudol podobu tvaru adj. neut. *Lesné*, ktorá sa zaužívala.

SKRATKY

Literatúra: Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna 1957.

HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1991 – 2008.

Kál. - KÁLAL, Karol, KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry a nárečí. Banská Bystrica: nákladom vlastným 1923.

Koz. I. – II. – KOZIEROWSKI, Stanisław: Badania nazw topograficznych. I. – II. Poznań: Nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1921 – 1922.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd.. Praha: ACADEMIA 1968.

NONS - MAJTÁN, Milan: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1972.

SSJ I. – V. – Slovník slovenského jazyka. I. – V. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1965.

SSN I., II. – Slovník slovenských nárečí I., II. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994 – 2006.

Šm. Vd – ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Bratislava a Praha 1932.

Vas. I. – IV. – VASMER, Max: Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo PROGRES 1964 – 1973.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977 – 1978.

ZJČS – LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Praha: Mladá fronta 1982.

Skratky jazykov: čes., češt. – český, čeština, chorv. – chorvátsky, maďar. – maďarský, maďarčina, morav. – moravský, morav.-val. – moravsko-valašské nárečie, náreč. – nárečie, poľ. – poľský, psl. – praslovanský, rus. – ruský, sloven. – slovenský, slovenčina, slovin. – slovinský, srb. – srbský, stčes., stčešt. – staročeský, stará čeština.

Iné skratky: adj. – adjektívum, a i. – a iné, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, asimil. – asimilácia, atď. – a tak ďalej, citosl. – citoslovce, čes. – český, dokl. – doklad, expr. – expresívne, expresívny, f., fem. – femininum, hes. – heslo, hist. – historický, hosp. – hospodársky, konc. – koncový, koncovka, ľud. – ľudový, m – meter, maďar. – maďarský, m., mask. – maskulinum, men. adj. – menné adjektívum, n. – nasleduje, neut. – neutrum, n. v. – nadmorská výška, obyč., obyčaj. – obyčajne, p. – pozri, pl. – plurál, porov. – porovnaj, pôv., pôvod. – pôvodne, pôvodný, prenes. – prenesene, príp. – prípona, prípad. – prípadne, resp. – respektíve, r. – rok, rus. – ruský, sloven. – slovenský, stmaďar. – staromaďarský, stor. – storočie, subst. – substantívum, topon. – toponymický, topon. apel., adj. toponymické apelatívum, adjektívum vyskytujúce sa len v miestnych názvoch, verb. – verbum, zdrob. – zdrobnený, znelost. – znelostný.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Staropazovské drdá

ANNA MARIČOVÁ

Na *drdá* si v Starej Pazove spomínajú i najstarší Slováci. Je to zvyk, ktorý súvisí so slovenskou staropazovskou svadbou. O jeho pôvode nám môže niečo napovedať pasáž z Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska 2. V hesle *svadobné hry a zábavy* (s. 216) je úsek, ktorý svedčí o vnútorných väzbách tohto zvyku so slovenskou svadbou: „Svadobčania preoblečení za svadobný pár al. za nevestu parodovali nevestu po svadobnej noci. Tieto hry na verejnosti zabávali celú dedinu, veselá svadba mala mladému páru priniesť šťastie.“ *Drdá* určitým spôsobom súvisia s *cigáni* (– zabíjačkový pazovský zvyk, keď po večeri hostia oblečení v maskách hrali rôzne scény zo života). Na Slovensku ich možno porovnať s maskarami alebo ešte lepšie so spomínanými svadobnými hrami a maskami, keďže svadobnú hostinu a zábavu sprevádzali výstupy masiek a svadobné hry (porov. v Encyklopédii ľudovej kultúry heslo *svadba*, s. 212). Tak pre *cigánou*, ako i pre *drdá* sú príznačné prvky divadla a nepredvídanosti. Nič nie je vopred režírované, dej plynie smerom, ktorým ho vedú priami alebo náhodní účastníci.

Drdá boli odnepamäti súčasťou svadby. Svadba v Starej Pazove obyčajne trvala dva dni. Podľa informátorov okolo roku 1940 svadba bývala v nedeľu a v pondelok, po vojne sa stali svadobnými dňami utorok a streda. Aj keď sa svadba odbavovala v utorok a v stredu, aj neskoršie, keď začiatok pripadal na sobotu a deň sobáša na nedeľu, *drdá* sa začali chystať už na sklonku druhého svadobného dňa a zvyk vrcholil až na tretí deň, čiže hneď deň po svadbe (týmto dňom bol teda približne do vojny utorok, po vojne štvrtok a neskoršie pondelok). *Drdá* sa častejšie spomínajú na svadbe v dome mladého zaťa, no všetko vlastne záviselo od hostí a od nálady, mohli byť i u mladej nevesty. *Drdá* boli najčastejšie muži veselej a žartovnej povahy, ktorí sa určitým spôsobom maskovali. Len výnimočne sa maskovali ženy.

Ak áno, boli to buď vdovy, alebo slobodné ženy v stredných rokoch. Ženy vystupovali v úlohách mužov. *Drdá* najčastejšie napodobňovali svadbu.

Už po večeri, keď víno začalo účinkovať a nálada začala stúpať, čosi sa medzi hosťami začalo diať. Sem-tam si niektorý muž dal šatku na hlavu, zafarbil si líca a pery červným krepovým papierom a božkal niekoho. Cieľom bolo, aby na tvári postihnutého zostali stopy, čo pravda vyvolávalo smiech, ale neraz i hnev.

Niekde už keď *sa išlo s peňazma* z domu mladej nevesty do domu mladého zaťa, namaľovaný muž oblečený do ženského odevu často odbočil od sprievodu a pridal sa k zamilovaným párom na ulici. Po polnoci družice, *mátke* (t. j. kamarátky), *zväč*, niektorá zo *svatvic* (to sú mladé vydaté ženy a dievky, ktoré majú na svadbe rozličné úlohy) z domu mladej nevesty k mladému zaťovi niesli *medovo páleno*, ale i najkrajšie kusy mäsa a torty, o ktorých sa vedelo, že sú výborné, aby sa mladá nevesta mala čím *privd'aciiť*, keď ráno vstala v novom príbytku. Často tu boli i niekoľkí muži poobliekani do ženských šiat, ako *and'ike*, namaľovaní, ktorí tam potom pokúšali svadobných hostí. Spomenuté prípady možno brať ako prípravu na *drdá*.

Hneď po svadbe sa v Starej Pazove chodí na *frušťike*. Najbližší príbuzní, susedovci, kmotrovci, *zväci*, *krčmári*, družice, *svatvice*, niekde i kuchárky (keď boli z *rod'iňe*) prichádzali do domu tak mladého zaťa, ako i do domu mladej nevesty, keď si doma trochu pospali a oddýchli. Tu sa najprv umýval riad, roznášali sa cudzie riady, stoly, stolice, *rúcala sa šiatra*, prali sa obrusy a potom sa sadalo k stolu a obedovalo sa. U mladého zaťa obyčajne bolo veselšie, lebo tam mali mladú nevestu. Zaobstarali si aj hudbu, čo len *harmuňkáša* podľa vôle – *bači Médu*, *bači Mátu*, *Šušku*, *Turana*, *bači Miša Ďarmockiho*...

Voľakedy sa *drdá* viezli na *kočách* (– na sedliackych drevených vozoch) tak, že sa na bočnice krížom dali dosky, na ktorých sa sedelo. Neskoršie boli populárne *špeditéri* – vozy v podobe menšej vlečky s kolesami, na ktorých boli pneumatiky. Keďže tieto vozy boli väčšie, dali sa do nich *štóuce* bez operadiel, na ktorých sa sedelo. V najnovšom období ich vystriedal *traktor s vlečkou*. Pre zaujímavosť si *drdá* do voza dali *lojtričku* (menší rebrík), niekedy *hoklicu* (stoličku bez operadla), ak sa zmestil, aj *tragáč* (jednokolesový ručný vozík bez bočníc) alebo *tel'iešká* (pluhové kolieska), na motúze bola priviazaná plechovica, ktorá sa vliekla po ceste a lomozila. Tak sa na

voze ocitli *drdá* a *harmuňikáš* alebo *muzika* a početní hostia. Do *šaragl'ou* (pričnej rebrinky na sedliackom voze vzadu) sa dal *sic* (širšie špeciálne čalúnené sedadlo, ktoré sa dávalo do voza), na ktorom sedeli *mladá* a *mladí* (*drdá*) pod starým *amreľom* (dáždnikom).

Jeden z mužov sa obliekol do ženských šiat – mal *sukňu*, *rubáč*, *opľec-ko*, *keténku* (zásteru) a na hlave *pártu* alebo už *kitku* (čepiec). Zväzne sa handrami zväčšili prsia a niekedy sa *mladěj* urobilo *brucho*, ako keby už mala porodiť. V takom prípade v sprievode nesmela chýbať *babica*, čo bol takisto muž maskovaný na ženu. Mladá nevesta, ako aj iné *and'ike* medzi *drdáma* boli poriadne *nafarbeňie*. Líca sa im červenali, pery tiež a obočie bolo čierne, poriadne natreté uhl'om. Iní muži si obliekli odev, ktorý sa im zdal vhodný a ktorým istým spôsobom mohli na seba pripútať pozornosť – raz to bol žandár, inokedy zverolekár a podobne.

Cestou sa spievalo, pilo, žartovalo, vyvádzať sa. V Pazove sa hovorilo, že *sa ludírali* (bláznili sa). Vždy bolo zážitkom, keď *išli* *drdá*, tak pre svadobčanov, ako i pre divákov na ulici. Neraz sa stalo, že sa sprievod zastavil a *mladá* sa šla *odobrať* od niekoho, či už známeho, alebo neznámeho, *viboskávala ho* – pravda, ten sa potom mal čo umývať.

Keď takýto sprievod prichádzal do domu mladého zaťa alebo do domu rodičov mladej nevesty, vopred šiel *zväč*, ktorý pozýval na svadobnú hostinu, pravda, nejakým žartovným veršikom. V roku 1940 na jednej svadbe, keď šli *drdá*, si istý muž na hlavu prehodil bielu plachtu, jednu riečicu mal priviazanú na hrudi a druhú *na riti* a šiel vedľa voza alebo za ním ako žriebä. Často erdžal a *páľiu ritóu*. Keď sa mu zdalo, že je vedľa chodníka zaujímavá skupina ľudí, rozběhol sa k nim a rozohnal ich. V päťdesiatych rokoch na jednej svadbe bol *zväč* oblečený do ženského ľudového kroja, na hlave mal *kitku* a jazdil na koni. *Drdá* na voze vošli do dvora a tam sa k vozu postavil rebrík alebo *hoklica*, aby *mladá* nevesta ľahšie zliezla dolu, ale pritom sa jej niekto pokúsil odložiť rebrík, nakuknúť jej pod sukňu alebo niečo iné vykonať. K *odavačovi* ju viezli buď na *tragáci*, na *fúriku*, alebo na *teľieškách*. *Mladá* po príchode delila *svadobňikom* dary – staré papuče, handru na riad ako vreckovku, kefku na kolomaž ako kefku na zuby, pokrovec ako látku na oplecko a podobne. Dary museli byť čím zaujímavejšie. Zväčša sa prihliadalo na to, o koho ide, čo by v danej situácii vyvolalo najbúrlivejšie reakcie a čomu by sa všetci smiali. Niekde *sa zbieralo* i *do tañiera* – nedávali sa

tam však peniaze, ale rôzne hlúposti – neplatný peniaz, retiazka, na ktorú priväzovali psa, noviny ako staré zmenky a pod. Potom sa tancovalo, *mladú vizvrtali*, jedlo sa a hlavne sa pilo. Žartom nebolo konca. Neraz mladá nevesta i porodila, *babica*, pravda, bola pripravená konať *za plachtou* alebo *za slamou*, *za stohom*. A keď sa ozval detský plač, *mladá* už *varovala maluo*. Hneď sa tu objavila i kmotra, ktorá priniesla *misku* a v nej „dobroty“: kapustnú hlavu, ohlodaŕ veľkú kosť, ktorú našli na hnojisku, neošúpané surové zemiaky, suché kôrky z chleba ako koláče, fľašu vody alebo šťavy z kyslej kapusty, pre maličké handry namiesto plienok, plechovicu s kamienkami ako hrkalku. Prítomní sa šli popukať od smiechu. Nakoniec, keď sa už blížil večer, *mladá* sa zasa *odberala* a trvalo im dlho, kým sa pobrali naspäť, odkiaľ sa vybrali. Ak bola nálada dobrá, v hre sa pokračovalo neskoro do noci, kým sa *drdá* neunavili, kým sa im nezunovalo alebo si nevypili vyše miery.

Boli to príjemné zážitky, na ktoré sa vždy spomínalo v súvislosti s určitou svadbou. Ak sa *drdá* i odfotili, to už potom bola ozajstná pamiatka, na ktorú sa nedalo ľahko zabudnúť. V súčasnosti, keď sa svadby odbavujú v hoteloch, na *drdá* sa pomaly zabúda a tento starodávny zvyk stráca už svoju príťažlivosť a postupne mizne.

ROZLIČNOSTI

Nové sloveso zoponovať

V jazykovej praxi sa v súčasnosti čoraz častejšie používa sloveso *zoponovať* a slovesný tvar – trpné prídavné – *zoponovaný*, napr. *Každú zmenu každého paragrafu treba dôkladne premyslieť, dôkladne zoponovať, prediskutovať vo viacerých kolách... – Návrh, ktorý spracovala Ing. Baníková, pán starosta zoponoval... – Na záver predstavia výsledky svojej bádateľskej činnosti – seminárnej práce, ktorá sa zoponuje v kolektíve účastníkov seminára. – Potom treba výsledky najprv zoponovať v rámci výboru spoločnosti. – Píšu len do zborníkov, ktoré si vydávajú z „vedeckých konferencií“ a „vedeckých seminárov“, ktoré si sami zorganizujú, sami zoponujú vydanie zborníka... – Bola vypracovaná a zoponovaná metodika podľa smernice SHMÚ. – Zoponovaná [práca] musí byť v rámci spoločnosti do konca septembra 2005.* (Citované doklady sú z internetových stránok.) Dostali sme otázku, či sloveso *zoponovať*, s ktorým sa pisateľ e-mailu stretol vo vete *Projekt sa posúdi a zoponuje a použije na verejné obstarávanie*, patrí medzi spisovné slová, keďže sa toto sloveso neuvádza ani v Pravidlách slovenského pravopisu (2000), ani v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ), ani v staršom šesťzväzkovom Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968), ani v slovníkoch cudzích slov. V týchto príručkách nájdeme iba nedokonavé sloveso *oponovať* s významom „protirečiť istému názoru, obyčajne v diskusii a pod., prejavovať nesúhlas s názormi niekoho“, resp. „býť oponentom, posudzovateľom obyčajne vedeckej alebo odbornej práce“.

Sloveso *oponovať*, ktoré má pôvod v latinčine, je nedokonavé, t. j. vyjadruje sa ním plynúci, prebiehajúci, neukončený dej, ale nevyjadruje sa ním okolnosť, že dej je ukončený, uzavretý alebo sa ukončí, uzavrie (porov. Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 409 – 410). V komunikácii však nezriedka potrebujeme vyjadriť aj okolnosť, že dej (t. j. v tomto prípade oponovanie) je už ukončený, uzavretý, zavŕšený alebo že sa v budúcnos-

ti ukončí, zavíši. Túto okolnosť môžeme vyjadriť opisne, napr. *uskutočniť oponentúru* (*oponentúra sa uskutočnila, uskutoční sa oponentúra*), *vykonať oponentúru* (*oponentúra sa vykonala, vykoná sa oponentúra*), prípadne *urobiť oponentúru* (*oponentúra sa urobila, urobí sa oponentúra*). Takéto vyjadrenia nie sú však vždy vhodné v akejkolvek komunikačnej situácii, svoje miesto majú najmä v oficiálnej či odbornej komunikácii. Preto sa v jazykovej praxi z nedokonavého slovesa *oponovať* pravidelným slovotvorným postupom pomocou predpony *z-*, ktorou sa tvoria dokonavé náprotivky k nedokonavým slovesám, utvorilo dokonavé sloveso *zoponovať* podobne, ako je to pri dvojiciach pôvodom cudzích slov *deformovať* – *zdeformovať*, *demolovať* – *zdemolovať*, *ekonomizovať* – *zekonomizovať*, *globalizovať* – *zglobalizovať*, *inscenovať* – *zinscenovať*, *organizovať* – *zorganizovať*, *reorganizovať* – *zreorganizovať*, *revidovať* – *zrevidovať*, *revitalizovať* – *zrevitalizovať* atď.

Na záver možno konštatovať, že neologizmus *zoponovať*, ktorého utvorenie si vyžiadala jazyková prax ako dokonavý náprotivok k nedokonavému slovesu *oponovať*, je utvorený v zhode so zákonitosťami tvorenia slov v spisovnej slovenčine, preto patrí medzi spisovné jazykové prostriedky. Sloveso *zoponovať* bude potrebné zachytiť v ďalších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu, Krátkeho slovníka slovenského jazyka či v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka.

Matej Považaj

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum profesorky Anny Maričovej

Významná vojvodinská jazykovedkyňa, slovakistka, profesorka Anna Maričová oslávila uprostred leta svoje šesťdesiate narodeniny. Narodila sa v Starej Pazove 21. júla 1951. Tu vychodila slovenskú základnú školu a srbské gymnázium. V roku 1970 začala študovať slovenský jazyk a literatúru na Filozofickej fakulte v Novom Sade. Štúdium ukončila diplomovou prácou z dialektológie (*Jedlá a nápoje v Starej Pazove*). Záujem o jazyk a kultúru Staropazovčanov ju sprevádzal počas celého doterajšieho života, aj keď ďalšie nárečovo orientované dielo vyšlo až roku 2006: monografia *Slovenské nárečie Starej Pazovy* (Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA). V Srbsku jej vydali v ostatnom čase *Slovenskú nárečovú lexiku Starej Pazovy* (Stará Pazova: Kanadem 2010) a na Slovensku to isté dielo vyšlo pod názvom *Slovník pazovského nárečia* (Bratislava: ESA 2011). Ide o cennú publikáciu, ktorá zachytáva stav lexiky nárečia Starej Pazovy v čase, keď tento zaujímavý dialekt postupne vymiera.

Po štúdiu bola talentovaná študentka Anna Maričová prijatá do oddelenia slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty v Novom Sade (1975) ako asistentka. V rámci magisterského štúdia na Filologickej fakulte v Belehrade obhájila prácu *Hláskoslovný systém slovenského nárečia v Starej Pazove* (1981). Pracovisku v Novom Sade ostala verná dodnes. Vo funkcii profesorky prednáša morfológiu slovenského jazyka, dialektológiu, porovnávaciu jazykovedu pre študentov odboru slovenský jazyk a literatúra (učiteľský smer) a slovenský jazyk ako výberový jazyk pre srbských študentov. Na vyučovaní vyžaduje od študentov dôslednosť, systematickú prácu a cieľavedomosť – postoje, ktoré sú blízke jej naturelu. Vďaka sústredenej výskumnej činnosti, skromnosti a húževnatosti sa naša jubilantka vypracovala aj v časoch neprajných pre vedu a napriek povinnostiam matky a manželky na poprednú vojvodinskú slovakistku, uznávanú aj na Slovensku.

Okrem dialektológie bola centrom jej bádateľského záujmu aj jazyková kultúra. Najmä v začiatkoch uverejňovala v slovenských vojvodinských periodikách rozličné články, štúdie a príspevky súvisiace so stavom slovenčiny v enklávnom prostredí. Najviac energie však venovala konfrontačnému výskumu slovenského a srbochorvátskeho, respektíve srbského jazyka so zreteľom na prefixáciu ako slovotvorný model. Tejto téme venovala svoju dizertačnú prácu *Prefixálny systém v slovenčine a srbochorvátčine*. Vyústením dlhoročného výskumu v oblasti prefixácie je monografia *Slovesné predpony v slovenčine a srbčine* (Báčsky Petrovec 2008, 137 s.). Anna Marićová sa zaoberala aj dejinami spisovnej slovenčiny. Skúmala, ako sa podieľal Vladimír Hurban Vladimírov na rozvoji vojvodinskej slovenčiny. Publikovala aj viacero popularizačných článkov zo života slovenskej minority v Srbsku.

Jubilantka Anna Marićová prekypuje aj v šesťdesiatke optimizmom. Je vzorom pre nastupujúcu vedeckú generáciu v oddelení slovakistiky. Mladších kolegov vedie odborne ako školiteľka a podporuje ich vedecký rast aj ako členka komisií pre vedecké hodnosti. Profesorka Marićová nezištne pomáha aj lektorom slovenského jazyka, ktorí prichádzajú zo Slovenska. Je dlhoročnou členkou Spolku vojvodinských slovakistov, Združenia srbských slavistov, Matice slovenskej v Srbsku a iných organizácií. V tomto roku sa stala členkou redakčnej rady časopisu Kultúra slova. Radi sa k mnohým gratulantom pripájame aj my – členovia redakcie. Želáme pani profesorky Anne Marićovej veľa zdravia a tvorivých síl vo vedeckej a pedagogickej činnosti a pri uchovávaní jazykovej identity vojvodinských Slovákov.

Juraj Glovňa

Noc výskumníkov 2011 piatykrát na Slovensku

V piatok 23. 9. 2011 sa Slovenská republika zapojila už piaty raz do európskej akcie *Noc výskumníkov*. Ústrednou myšlienkou celého podujatia je v jeho sedemročnej histórii stále motto *Vedci sú medzi nami (Researchers are among us)*. Jubilejný piaty ročník Noci výskumníkov na Slovensku sa

uskutočnil v štyroch mestách – v Bratislave, Banskej Bystrici, Košiciach a Tatranskej Lomnici.

V hlavnom meste Slovenska prebiehali podujatia na viacerých miestach. Centrom vedeckého života sa v tento deň stalo nákupné centrum Avion Shopping Park v Bratislave. Sprievodné akcie bolo možné navštíviť počas celého dňa aj v priestoroch Prírodovedného múzea Slovenského národného múzea či v Múzeu dopravy. Večerný program mimo hlavného dejiska podujatia bol prístupný všetkým v Zimnej záhrade Slovenského národného múzea, nočnú oblohu bolo možné pozorovať až do polnoci pred budovou Prírodovedného múzea. V Centre vedecko-technických informácií sa zas od deviatej hodiny ráno schádzali školáci zo všetkých strán, aby si vypočuli zaujímavé prednášky vo vedeckej kaviarni. Medzi hosťami boli aj predsedovia Slovenskej akadémie vied (SAV) – súčasný J. Pastorek aj predchádzajúci Š. Luby.

Avion Shopping Park sa od skorého piatkového rána zmenil z vyhľadávaného nákupného centra na exkluzívnu vedeckú základňu. V nej sa mohli všetci záujemcovia o vedu, jej priebeh, ale aj výsledky dozvedieť, ako konkrétne odvetvia vedy fungujú, čo je v nich nové, aká je slovenská veda zblízka, a popri tom všetkom tiež mohli zistiť, že slovenskí vedci sú ľudia ako všetci ostatní – ľudia z mäsa a kostí so starosťami i radosťami, ale najmä s osobitným vzťahom k svojej práci vo vede a výskume. Predstavenie výsledkov slovenskej vedy prebiehalo od dopoludňajších hodín do polnoci po celom obchodnom centre. Vedeckí pracovníci z SAV, ale aj z vysokoškolských pracovísk boli záujemcom k dispozícii v 97 stánkoch v zónach medzi obchodmi, kde ponúkali nahliadnutie do tej-ktorej oblasti výskumu. Prichádzajúce skupinky či jednotlivci mohli o konkrétnych výskumoch, ako napríklad polyméroch, kvapalnom dusíku, archeologických vykopávkach, robotickom futbale a mnohých iných nielen debatovať, ale priamo si aj vyskúšať, čo všetko jednoduché i zložité sa ukrýva za jednotlivými fyzikálnymi, chemickými, prírodovednými a inými javmi. Paralelne s aktivitami v stánkoch sa na hlavnom pódiu konali sprievodné podujatia, divadelné predstavenia, diskusie, vyhodnocovanie súťaží, večer hrala hudba v podaní skupiny Naivný jazz, ktorej všetci členovia sú nielen hudobníci, ale najmä vedeckí pracovníci SAV. Počas celého dňa prebiehali v blízkosti hlavného pódia aj moderované vedecké kaviarne s rôznymi pracovníkmi ústavov SAV.

Dopoludnia zaplavili nákupné centrum školské skupiny detí, ktoré so svojimi pedagógmi navštevovali jednotlivé stánky. Noc výskumníkov má už v povedomí škôl svoju tradíciu, a tak si ju školáci nemôžu nechať ujsť. Dôkazom bol aj ich tohtoročný vysoký počet. Do nákupného centra prichádzali nielen deti z bratislavských škôl, ale aj z okolia – z Pezinka, Modry, zo Senca a z Trnavy, zo Záhoria. Na podujatí sa zúčastnil aj minister školstva Slovenskej republiky E. Jurzyca, pod ktorého záštitou sa piaty ročník Noci výskumníkov konal.

Oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV reprezentoval na Noci výskumníkov 2011 stánok s názvom *Poznáš svoj jazyk?* V ňom už po štvrtýkrát ochotne odpovedali M. Šimková a K. Gajdošová na otázky všetkých záujemcov o Slovenský národný korpus (SNK), o jeho využití, ale aj o slovenskom jazyku. Okrem písomných informácií o aktuálnom výskumne v JÚLEŠ SAV, ktoré boli k dispozícii na letáku, bola v stánku pripravená posterová prezentácia o činnosti Slovenského národného korpusu a elektronická prezentácia konkrétnych projektov oddelenia. Aj z nej sa mohli okoloidúci dozvedieť niečo viac o možnostiach vyhľadávania v písaných a hovorených korpusoch slovenčiny, o existencii štyroch paralelných korpusov (slovensko-ruského, slovensko-francúzskeho, slovensko-anglického a slovensko-českého paralelného korpusu), o budovaní Slovenskej terminologickej databázy v oddelení SNK, o elektronických lexikografických zdrojoch, ktoré sú dostupné na stránkach oddelenia SNK aj JÚLEŠ SAV, a o iných zaujímavostiach slovenského jazyka. V stánku *Poznáš svoj jazyk?* sa v priebehu dopoludnia zastavovali predovšetkým žiacke výpravy, aby po zodpovedaní jednoduchých jazykových otázok primeraných veku získali aj vytúžený odtlačok pečiatky na kartičku malého výskumníka. Po získaní deviatich odtlačkov mohli súťažiť v celodennom zberovaní o lákavé ceny.

Tohtoročnou zaujímavosťou stánku SNK na podujatí Noc výskumníkov 2011 bol jazykový kvíz. Na získanie cien v podobe lexikografického diela z produkcie JÚLEŠ SAV bolo potrebné odpovedať na zaujímavé otázky o jazyku. Napríklad napísať najdlhšie slovenské slovo, spomenúť si na slovenské slová zložené len zo spoluhlások, vyloviť z pamäti, čo je to spodobovanie, alebo skúsiť popremýšľať, aké slová sú v slovenčine najfrekventovanejšie. Pri vyplňaní kvízu i v rozhovoroch mimo neho zaznievali rôzne reakcie,

no neraz to boli aj príjemné prekvapenia z úrovne jazykových vedomostí a zručností detí, mládeže i predstaviteľov staršej generácie. Pri stánku sa pristavovali prekladatelia, učitelia, pracovníci z technických oblastí, ktorí mali často veľmi konkrétne otázky. Z približne sto vyplnených kvízov vyžrebovali v pondelok 26. 9. 2011 pracovníci SNK šiestich šťastlivcov, ktorých odpovede boli najbližšie správnym odpoveďami. Výhercovia získali Krátky slovník slovenského jazyka, Synonymický slovník slovenčiny, Pravidlá slovenského pravopisu a tričká s logom SNK. Celý kvíz a jeho vyhodnotenie sa nachádza na webovej stránke <http://korpus.sk>. Aj keď vyžrebovaní boli len šiesti súťažiaci, dúfame, že všetci, ktorí sa pristavili pri stánku SNK na Noci výskumníka 2011, odniesli si zaujímavé informácie o našej práci a o slovenskom jazyku.

Katarína Gajdošová

Správa z medzinárodnej konferencie v Ústí nad Labem

Pod záštitou Katedry bohemistiky sa 1. – 3. 9. 2010 na Pedagogickej fakulte Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem uskutočnila medzinárodná konferencia *Minulost, přítomnost a budoucnost v jazyce a literatuře*.

Konferenciu otvorili prorektorka univerzity Helena Vomáčková, prodekan Pedagogickej fakulty Jiří Škoda a vedúca katedry bohemistiky Marie Hádková. Docent J. Škoda vo svojom príhovore zaspomínal na podobné konferencie s medzinárodnou účasťou organizované v minulosti, M. Hádková zase vyjadrila poďakovanie organizátorom konferencie a univerzite i fakulte za podporu.

Po uvítaní nasledovalo plenárne vystúpenie vo veľkej aule Pedagogickej fakulty. Hlavnou tematickou náplňou príspevkov boli zmeny v jazyku a v literatúre z diachrónneho hľadiska. Juraj Dolník sa v príspevku *Minulost' jazyka v jeho přítomnosti a budoucnosti* zameril na pojmy kultúrna a jazyková pamäť. Následne Dobrava Moldanová predniesla príspevok Vladimíra Svatoňa *Věk permanentní komunikace v čase a kultuře*. Ľubomír Kralčák

vystúpil s príspevkom *Ako (rýchlo) sa prítomné stáva v jazyku minulým*, v ktorom sa zaoberal predovšetkým dynamikou jazyka, jeho zmenami v čase. V príspevku *Ohlas a mlčení (K recepcii a konkretizácii Máchovho literárneho odkazu v 10. letech 20. stoloetia)* Eva Štěrdořnová riešila problematiku podôb recepcie a konkretizácie Máchovho diela. Posledný príspevok s názvom *Kontinuita češtiny* za autora Františka Daneša predniesla Marie Čechová.

Konferencia ďalej pokračovala v štyroch paralelných sekciách, vo dvoch jazykovedných a dvoch literárnovedných, z ktorých každá bola rozdelená do dvoch blokov.

V jazykovednej sekcii boli prezentované príspevky z oblasti slavistiky (Miroslav Vepřek *K překlada slovesných časů z latiny do staroslověštiny*), jazykovej kultúry či štylistiky (Jana Svobodová *Spisovná čeština a výsledky sociologických průzkumů* a Marie Čechová *Vývoj české funkční stylistiky*), dynamiky vyjadrovania v komunikačných a štylových sférach (Amr Ahmed Shatury *Současná čeština v oblasti cestovního ruchu*) a všeobecných otázok jazyka (Jiří Marvan *Budoucnost v minulosti – milénium české jazykové mysli*).

Bohaté zastúpenie mala problematika dynamiky onymického systému. *Minulost', prítomnost' a budoucnost' v literárnych dílech Pavla Hruza* predstavil Pavol Odaloš. Dva rôzne spôsoby spracovania problematiky živých osobných mien prezentovali Ivana Kopásková (*Motivácia tvorby živých osobných mien v minulosti a v súčasnosti*) a Miroslav Kazík (*Živé osobné mená v triede slobodných v Súši*). Toponomastickým otázkam bol venovaný samostatný blok. Lucia Luptáková naznačila perspektívy toponymie v didaktickej sfére *Tretia duša toponomastiky (Toponomastika včera, dnes a zajtra)*. Jana Marie Tušková v príspevku *Zpracování české oikonymie v mluvnicích češtiny* prezentovala posuny v dnešnom chápaní vlastného mena, jeho obsahu a rozsahu s dôrazom na rozdielne spracovanie oikonymie vo vybraných učebniciach českého jazyka. Jaromír Krško vystúpil s témou *Motivácia a tvorba slovenských hydroným v minulosti a v (blízkej) budúcnosti* a poukázal na niektoré najstaršie apelatívne názvy slovenskej hydronymie. Informačne nasýtená bola prezentácia Andrey Goótšovej s názvom *Hydronymá Hornádu v stredoveku a ich reflexia v súčasnosti*, v ktorej poukázala na historické súvislosti osídľovania Spiša a migrácie neslovanského obyvateľstva so vznikom vybraných druhov názvov povodia Hornádu.

Z historických a inojazyčných názvov vychádzala aj Gabriela Slezáková, ktorá ich demonštrovala v príspevku *Minulosť a súčasnosť v toponymii hornej Oravy*. Na záver onomastického bloku vystúpila Mira Marvanová s príspevkom *Prípady historické modelové sufixace v českej a západoslovenskej hydronymii*.

Z množstva príspevkov, ktoré odznali v literárnovednej sekcii, vyberáme aspoň niekoľko, v ktorých sa ich autori zaoberali staršou literatúrou. Jana Kolářová vo svojom príspevku *Chiliasmus a strach z budoucnosti v latinské poezii pozdního humanizmu* rozobrala tému tiesnivých pocitov človeka žijúceho v čase renesancie a nastupujúceho baroka. Podobné zameranie mal aj príspevok Karly Strnadovej *Lamentace země moravské (Reflexe vpádu bočkajovců v moravských barokních kronikách)*. Autorka v ňom priblížila pocity človeka počas bočkajovských vpádov na Moravu reflektovaných v lamentáciách ako vo forme žalmov. Pri období stredoveku sa pristavila aj Barbora Hanzová, ktorá sa v príspevku s názvom *Antické ideály ve službách středověku (Proměna antické pověsti v středověké kazatelské exemplum)* zamerala na antický príbeh, ktorý pretrval až do stredoveku v pozmenenej verzii. Veľkú pozornosť vzbudil príspevok Ladislava Zikmunda-Lendera *Podoby minulosti v diletantské literární tvorbě šlechty v první polovině 19. století*, o ktorom sa neskôr rozprúdila živá diskusia. V centre záujmu autora príspevku boli šľachtici Karel Maria Drahotin Villani, František Josef Dietrichstein a jeho manželka Alexandra Dietrichstein, rod. Šuralová, a ich literárne pokusy. Komparatívny prístup vo svojom príspevku *Recepcia a filmové stvárnenie cestopisného diela Pamäti a cesty grófa Mórica Augusta Beňovského* zvolila Dana Mačudová, ktorá sa zamerala na rozdiely medzi literárnou podobou cestopisného diela a jeho filmovým spracovaním.

Svoje zastúpenie mali aj príspevky reflektujúce zmeny v literatúre v nedávnych obdobiach, resp. jej súčasný stav. Martin Benikovský vo svojom príspevku *Československý kontext románovej tvorby Rudolfa Slobodu* priniesol prehľad reflexií o Slobodovej románovej tvorbe v Česku a na Slovensku a zhodnotil rozdiely v nazeraní na túto tvorbu v českom a slovenskom literárnom kontexte. Zdeněk Valenta sa v príspevku *Erbenova balada Svatební košile v lužickosrbských překladech* zameral najmä na preklad Jakuba Čišinského, ktorý svojím prekladom tejto balady pod názvom *Kvasná košile* chcel vzdať básnikovi úctu. Jiří Koten sa v príspevku *Kategorie vyprávěče*

v perspektíve postklasických naratológií pokúsil priblížiť a vysvetliť problematiku fikčných svetov. Otázku Aký zmysel má literatúra? si v príspevku *Kontext v interpretaci literárního díla* položila Kateřina Kováčová, ktorá sa zároveň na ňu snažila aj uspokojivo odpovedať. Téma ženského písania tvorila obsahovú náplň príspevku Dobravy Moldanovej s názvom *Proměna ženského psaní a jeho recepcie v posledních sto letech*.

Na konferencii odznelo mnoho podnetných myšlienok, analyzovali sa zaujímavé témy a prezentovali nové výsledky jazykovedného a literárno-vedného skúmania. Okrem známych osobností českej a slovenskej jazykovednej a literárnovednej proveniencie sa na konferencii aktívne zúčastnili aj mladí vedci, ktorí predstavili rovnako inšpiratívne témy a výsledky svojho skúmania ako ich starší a skúsenejší kolegovia. Na záver možno už len vysloviť želanie, aby nasledujúce konferencie mali rovnaký, ak nie ešte väčší úspech, ako malo Ústí 2010.

Lucia Luptáková – Dana Mačudová

Kniha o vzťahoch slovanských jazykov k latinčine a gréčtine

[ŽAŽA, Stanislav: *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. Brno: Masarykova univerzita v Brně 2010. 85 s.]

V súčasnosti možno pozorovať oživený záujem o klasické jazyky gréčtinu a latinčinu v rovine ich vedeckého štúdia aj v rovine sprostredkovania vedomostí o nich prostredníctvom školského jazykového vyučovania na rozličných stupňoch vzdelávacej sústavy. Súčasťou tohto procesu je aj záujem o problematiku stredovekej latinčiny: vychádzajú o nej a o autoroch takýchto textov knihy, keďže je všeobecne známe, že rozsah upotrebovania latinčiny v spisbe rozličného druhu v podmienkach strednej Európy bol veľký a rovnako sa všeobecne uznáva aj značný vplyv latinčiny na slovanské jazyky. A práve vysokoškolské prednášky o vzťahoch slovanských jazykov s latinčinou a gréčtinou dali popud aj na zostavenie a vydanie knihy *Latina*

a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků, ktorej autorom je profesor Masarykovej univerzity v Brne Stanislav Ž a ž a a ktorá vyšla starostlivosťou tejto univerzity roku 2010.

Autor ako široko rozhladený slavista sleduje tematiku vzťahov slovanských jazykov z jednej strany a latinčiny a gréčtiny z druhej strany síce v účinnej skratke (práca má dovedna iba 84 strán väčšieho formátu), ale jednako len s pomerne širokým tematickým záberom. V úvodných – všeobecnejšie koncipovaných – kapitolách práce odpovedá na otázku významu antických jazykov pre súčasnosť a všíma si vznik a rozvoj antického bádania o jazyku, vzťah gréčtiny a latinčiny k slovanským národom a jazykom a osobitne grécke a latinské písmo a ich vplyv u Slovanov. V špeciálnejšie zacielených kapitolách práce sa zaoberá odrazom gréčtiny a latinčiny vo zvukovej stavbe a v slovnej zásobe slovanských jazykov, ďalej prejavmi v tvarosloví a v tvorení slov slovanských jazykov a osobitnú pozornosť venuje porovnaniu menných a slovesných kategórií v antických a slovanských jazykoch. Najpodrobnejšie sa venuje štúdiu pádového systému v antických a slovanských jazykoch a napokon zhodám a rozdielom v syntaktických konštrukciách medzi antickými a slovanskými jazykmi. Výklad uzatvára záver a širšie koncipované (deväťstranové) resumé v ruštine. Na záver sa uvádza bohatý výber tematicky usporiadaných bibliografických položiek: autor v ňom vychádza zo všeobecnojazykovedne zacielených prác a z prác venovaných antickým jazykom, pokračuje všeobecnoslavisticky a paleoslovenisticky zameranými prácami a napokon uvádza publikácie venované jednotlivým skupinám slovanských jazykov a v rámci nich jednotlivým slovanským jazykom, pričom niektoré blízke jazyky, ako sú slovenčina a čeština alebo srbčina a chorvátčina, preberá v spoločnej stati. Súčasťou výberu sú aj početné slovníkové diela. Vo výbere prác sú najbohatšie zastúpené práce českých a ruských autorov, v menšom rozsahu aj práce autorov ostatných slovanských národov, ako aj autorov z mimoslovanského prostredia. V príslušných skupinách sa uvádzajú aj niektoré základné práce pochádzajúce od slovenských autorov.

Autor sa v práci prejavuje ako skúsený odborník a pedagóg, lebo jeho výklady zahŕňajú starostlivo vybrané relevantné a živé oblasti vzťahov antických jazykov a slovanských jazykov, a to nielen v synchrónnom priereze, ale aj v dejinnej retrospektíve. Čitateľ sa teda dozvedá viaceré informácie aj o vývinových aspektoch príslušných jazykových javov z hľadiska ich

vzťahov ku gréckemu alebo k latinskému jazyku, ako aj z hľadiska ich te-
rajšej pozície v systémoch jednotlivých slovanských jazykov. Osobitne sa
žiada oceniť bohatý výber starostlivo roztriedeného jazykového materiálu
z jednotlivých slovanských jazykov, ktorý sa neuvádza vždy systematicky
podľa relevantných slovanských jazykov, ale je dosť reprezentatívny a pre-
svedčivý na to, aby čitateľ získal spoľahlivý pohľad na zastúpenie daného
javu v príslušnom slovanskom jazyku alebo v danej skupine jazykov. Zo
stanoviska spisovnej slovenčiny by sa nám istotne bolo žiadalo viac špe-
cifických slovenských dokladov, napríklad aj na výskyt antepreterita, na
konštrukcie s modálnym významom určitého tvaru slovesa *byť* + neurčitok
typu *Bolo nám skôr sa rozhodnúť* alebo na bežné konštrukcie s takzvaným
cieľovým infinitívom typu *Bol sa pozrieť na rodičov* a podobne. V otázke
využívania rozmanitých infinitívnych konštrukcií v spisovnej slovenčine
sú spoľahlivé a bohato doložené informácie zhrnuté v monografii Jozefa
R u ž i č k u *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*, ktorá vyšla
roku 1956 a ktorá sa nevyskytuje v autorovom súpise literatúry. V súvisi
s použitými slovenskými dokladmi treba upozorniť na chybné podoby uvá-
dzané na s. 40 (*chrániť sa zlých priateľ* namiesto náležitého *zlých priateľov*)
alebo na s. 51 (*starší od bratra* namiesto správneho *od brata*).

Kniha Stanislava Žažu prináša systematicky usporiadané informácie o ro-
zoberanej téme vzťahov slovanských jazykov a gréčtiny a latinčiny, dolože-
né príkladmi zo slovanských jazykov, ako aj z gréčtiny a z latinčiny, ktorých
zhromažďovanie vyžadovalo mnohoročnú namáhavú a cieľavedomú vyhlá-
dávaciú a hodnotiacu prácu, ako aj neobyčajnú pozornosť pri citovaní dokla-
dov aj pri redigovaní a korigovaní textu knihy. Príklady na jednotlivé jazy-
kové javy sa totiž uvádzajú v písme, v ktorom sa používajú v danom jazyku,
a navyše sa v nich – keď sú uvedené vo vetnej súvislosti – ešte graficky (iným
typom písma) vyznačuje relevantný tvar alebo konštrukcia. Práca je prehľadne
usporiadaná a napísaná presným vedeckým, ale jasným jazykom a štýlom, čo
v nej umožňuje spoľahlivú orientáciu a napomáha dobré porozumenie textu.

Ako sme to už naznačili, autor predkladá sústavný porovnávací výklad
najmä o význame a funkcii pádov v antických a slovanských jazykoch
a o využívaní niektorých typov syntaktických konštrukcií, najmä tých, čo
sú vybudované na neurčitých slovesných tvaroch. Zdôrazňuje vplyv gréckej
a latinskej syntaxe predovšetkým na rozvoj zložitejších syntaktických útva-

rov, ako sú súvetné konštrukcie a zložené súvetia. V rámci charakterizovania staroslovienskej syntaxe vyzdvihuje skôr vplyv gréčtiny, ale konštatuje celkový samostatný stav syntaktickej stavby staroslovienskej. Ako autor píše na s. 57 – 58 svojej práce, „pestrý repertoár menných konštrukcií, ktorými oplývala gréčtina, sa však prostredníctvom staroslovienskej premietol do spisovnej ruštiny, v ktorej žijú – v porovnaní so súčasnou češtinou vcelku bez obmedzenia – prechodníky... aj slovesné adjektíva“.

V osobitných kapitolách sa autor venuje slovnej zásobe prevzatej z antických jazykov do slovanských jazykov v jednotlivých vývinových etapách a špeciálne morfolologickej a slovotvornej problematike lexikálnych jednotiek prevzatých z gréckeho a latinského jazyka do slovanských jazykov. Všíma si jednotlivé vecné okruhy takýchto pomenovaní a výsledky predkladá v prehľadných porovnaníach, v ktorých sa ukazujú zhody a rozdiely medzi slovanskými jazykmi, pokiaľ ide o antické pramene ich slovnej zásoby. Zaujímavé pri tomto pohľade na slovnú zásobu je povedzme porovnanie slovanských jazykov z hľadiska využívania názvov mesiacov latinského pôvodu a oproti nim názvov utvorených z domácich zdrojov. Na s. 30 – 31 v tomto zmysle autorovi vychádzajú tri skupiny slovanských jazykov: 1. najbohatšia je skupina jazykov, čo prevzali latinské dedičstvo (sem patrí aj slovenčina), 2. menej početná je skupina s domácimi názvami a napokon 3. v chorvátčine a srbčine sa popri sebe upotrebuje medzinárodné aj domáce názvy.

V rámci analýzy lexiky autor venuje samostatnú pozornosť aj afixálnym (príponovým a predponovým) prostriedkom pochádzajúcim z antických jazykov, ako aj tzv. poloafixom alebo už predponovým morféмам typu *auto-*, *euro-*, *elektro-*, *cyklo-*, *eko-* a podobným a v súvisi so segmentom *euro-* ako zaujímavosť konštatuje, že pochádza z vlastného mena „mytologickej dcéry fénického kráľa Agenora, podľa ktorej bola pôvodne nazvaná časť kontinentu“ (s. 36).

Publikácia Stanislava Žažu *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků* prináša mnoho pozoruhodných jazykovedných, kultúrohistorických aj literárnohistorických informácií podaných v prehľadnej a sústavnej podobe. Kniha má dobre premyslenú aj vhodne realizovanú koncepciu. Je to záslužná a cenná práca a môže poslúžiť aj ako inšpirácia na skoncipovanie osobitej štúdie o prejavoch antických jazykov v rozličných vrstvách stavby slovenského jazyka.

Ján Kačala

Význam jazykovej analýzy textu pre formovanie komunikačnej kompetencie

[KOVÁČOVÁ, Zuzana: *Význam jazykovej analýzy textu pre formovanie komunikačnej kompetencie. I.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2010. 230 s. ISBN 978-80-8094-695-1]

Začiatkom roka sa do rúk odbornej verejnosti dostala monografia Zuzany Kováčovej *Význam jazykovej analýzy textu pre formovanie komunikačnej kompetencie*. Monografia je zaujímavá ako príklad interpretačných postupov, zaujme funkčným využitím jazykových prostriedkov v texte, ako aj argumentáciou prítomnosti identifikovaných príznakových jazykovo-tematických jednotiek, ktoré autorka vníma ako súčasti výrazových kategórií. Je inšpiratívna aj z hľadiska formovania komunikačnej kompetencie jednotlivca. Poukazuje na podmienenosť úspešnej komunikácie plnohodnotnou percepciou na viacerých úrovniach.

Autorka rozdelila prácu do piatich kapitol, z ktorých prvé dve majú viac-menej pragmatický charakter a ďalšie tri sú interpretáciami umeleckého textu, pričom interpretačné východisko sa vždy mení, modifikuje. V prvej kapitole *Komunikačná kompetencia a recepčná skúsenosť* autorka metodologicky vychádza z práce J. Vaňka *Jazyk a komunikácia*. Usiluje sa vymedziť pojem *komunikačná kompetencia*, vyrovnáva sa so základnou terminologickou bázou v čase vzniku teórie komunikácie a s jej vývinom až do súčasnosti. Autorka vidí vzájomnú súvislosť medzi opakovanou, viacnásobnou a niekoľkoaspektovou recepciou umeleckého textu a formujúcou sa zručnosťou percepcie slovesného estetického komunikátu, ale v ďalšej perspektíve aj zručnosťou individuálnej komunikačnej kompetencie vnímať text ako obraz, z neho plynúcu predstavu a túto predstavu ďalej komunikovať vo vlastných rečových či textových útvaroch.

Kvalita textu utváraná ako konfigurácia výrazových kategórií (v kontexte Mikovej štylistiky) podľa autorky zanecháva vo vedomí čitateľa stopu či sieť, ktorá sa oživuje podľa komunikačných potrieb a zámerov čitateľa vtedy, keď vystupuje ako iniciátor komunikačného aktu a s oporou aj o recipované texty (okrem iného) produkuje jazykový, resp. rečový prejav. Autorka poukazuje na koherentnosť umeleckého textu ako na jeho imanentnú sú-

časť a usiluje sa v porovnaní s výkladovým textom učebnice naznačiť, že absencia vnútrotextovej nadväznosti je pre príjemcu bariérou pri utváraní si obrazu – predstavy o predmete komunikácie, v dôsledku čoho sa daná téma podľa prototextu len ťažko individuálne improvizuje.

V druhej kapitole *Jazyk, literárne dielo a výrazová sústava* autorka detailnejšie predstavuje ďalšiu prácu, ktorú používa ako metodologický základ, a tou je Mikov *Text a štýl*, ale v tomto kontexte akceptuje i ďalšie práce F. Mika, T. Žilku, E. Plesníka, P. Libu a iných. Problematiku teórie textu približuje ako dynamickú a neuzavretú.

Mikovu výrazovú sústavu autorka aplikovala najskôr pri viacaspektivej analýze románu J. Tužinského *Kto hodí kameňom*, ktorá je obsahom tretej kapitoly *Jazykové indikátory výrazových kategórií*. Autorka prepojila tri stránky pohľadu: literárny – kresťanský morálny aspekt v románe, jazykovo-štruktúrny aspekt – frazeológia a alúzia a ich funkčné využitie v románe a jazykovo-štylistický aspekt – jazyk a téma v románe. Dospela k záveru, že aktualizácia frazém i aluzívne vnútrotextové nadväzovanie sú nástrojmi budovania tenzie v texte a sú efektívnym nástrojom autorskej stratégie pri jeho komunikácii s čitateľom.

V najrozsiahlejšej kapitole *Budovanie ikonickosti v Ťažkého románe Márie a Magdalény* autorka ponúka viac pohľadov na tvorbu a recepciu Ťažkého prózy. Jazykovo-štylistické prostriedky vyhodnocuje na úrovni zážitkovosti a ikonickosti a tie, aj keď sú rôznej proveniencie, smerujú vždy k budovaniu spomenutých dvoch nosných kategórií, od čoho sa odvíja formovanie vzťahu časti k celku. Zaujímavý je jej postreh, že L. Ťažký pracuje s frazémou odlišne od J. Tužinského. L. Ťažký sa opiera o dominantnú vlastnosť frazém – obraznosť, využíva ich na modelovanie obrazu reči v texte, zatiaľ čo J. Tužinský ich modifikuje a aktualizuje tak, aby väčšinou podčiarkli význam dejových zvrátov a aby dali jeho rozprávaniu filozofický podtext.

V poslednej kapitole *Tradičný a netradičný Ťažkého umelecký výraz* autorka nazerá na Ťažkého naračné postupy ako na vyvíjajúce sa a modifikujúce sa aj pod vplyvom literárnych smerov a prúdov. Jednotlivé mikroparadigmy spája s emocionálno-expresívnou makroparadigmou, aby tak vynikla jedinečná štruktúra autorského textu, čo naznačuje aj toto tvrdenie: „Figuratívnosť Ťažkého románového rozprávania je poznačená častou a pô-

sobivou metaforou, ktorej hromadenie badať pri špecifikácii a mytizácii ženy, hory, práce” – s. 111).

Z. Kováčová dospela k záveru, že poznatky z oblasti literárnej vedy i jazykovedy nemožno pri skúmaní literárneho diela sledovať bez vzájomnej korešpondencie a bez ohľadu na ich funkčnú zviazanosť. Podobne pri formulovaní odpovede na otázku, čo utvára komunikačnú kompetenciu jednotlivca, nemožno prehliadnúť jeho recepčnú skúsenosť so slovesným umením.

Kristína Vrlíková

SPYTOVALI STE SA

Prečo píšeme *svadba*, a nie *svatba*? – Pisateľ vystupujúci pod pseudonymom Saalvi Tigasava sa obrátil na používateľov istej sociálnej siete s nasledujúcou otázkou: „Neporadíte mi, odkiaľ sa vzalo slovo *svadba*? Ved’ podstatou tohto slova je proces *svatania*, teda spájania dvoch rodov. Rodičia manželov zostali *svatovcami*, ale proces sa nevedno prečo zmenil na *svadbu* (s *d*). V češtine, ruštine, ukrajinčine je to stále *svatba*. Pomôžete mi objasniť túto záhadu?“

Písanie slova *svadba* s písmenom *d* má v slovenčine dlhšiu tradíciu (heslo *Swadba* nachádzame napr. už v slovníku Antona Bernoláka), nejde teda o nejakú novšiu pravopisnú úpravu.

Podľa zväčša prijímaného etymologického výkladu, ktorý správne naznačil aj pisateľ, je slovo *svadba* starou, už praslovanskou odvodeninou od slovesa zachovaného v slovenskom nárečovom slovese *svatať* „nahovárať do manželstva, zasubovať“, čo je odvodenina od výrazu *svat* (pôvodne asi „svoj, vlastný“, z toho „patriaci k tomu istému rodu, príbuzný“).

Slovo *svadba* je utvorené príponou *-ba*, ktorou sa tvoria dejové podstatné mená (porov. *hrozit’*: *hroz-ba*, doslova „hrozenie“, *kosit’*: *kos-ba* „kosenie“ a pod.); pôvodnú formu slova *svadba* možno skutočne rekonštruovať ako *svatba* (takto doteraz napr. v českom pravopise) – vzťah slov *svatať*: *svat-ba* (v súlade so zákonitosťami znelostnej asimilácie vyslovované [svadba]) je rovnaký ako v prípadoch *platiť*: *plat-ba* [pladba] či *mlátiť*: *mlat-ba* [mladba].

Prečo sa však slová *platba*, *mlatba* (vyslovované s [-db-]) píše s etymologickým *t*, zatiaľ čo slovo *svadba* sa píše s *d* podľa výslovnosti?

Pri slovách *platba*, *mlatba* sa doteraz pociťuje ich etymologická súvislosť so slovesami *platiť*, *mlátiť*, od ktorých boli utvorené. Svedčia o tom niektoré ich gramatické tvary (genitív plurálu *platieb*, *mlatieb* – nie „pladieb“, „mladieb“), ako aj odvodeniny typu *platobný*, *mlatobný* (nie „pladobný“, „mladobný“).

Slovo *svatba*/*svadba* predstavuje iný prípad: príbuznosť so slovami *svat*, *svatať* sa tu prestala pociťovať, a preto sa tento výraz začal písať – v súlade s jeho reálnou výslovnosťou – s *d* (podľa Historického slovníka slovenského jazyka [ďalej HSSJ; zv. 5. Bratislava 2000, s. 566] je písanie s *d* doložené už v r. 1561 v zápise *swadba*). O zániku etymologických súvislostí slova (tzv. deetymologizácii) svedčia aj jeho odvodeniny s druhotným *d*: *svadobný* (podľa HSSJ [zv. 5, s. 567] je už v r. 1599 doložený zápis *swadobnij* a v r. 1605 *swadobnemu*) oproti českému *svatební*, podobne *svadobčan* (v staršej slovenčine *svadobník*) a pod.

Podobná deetymologizácia výrazu, nachádzajúca odraz v jeho písaní s druhotnou znelou spoluhláskou, nastala aj v niektorých ďalších slovanských jazykoch – pokiaľ ide o súčasné spisovné jazyky, porov. srbské a chorvátske *svadba*, macedónske *svadba* a ruské *svad'ba* (s odvođeninou *svadebnyj* „svadobný“). (Pisateľovo tvrdenie, podľa ktorého v „[...] ruštine, ukrajinčine je to stále *svatba*“, nezodpovedá skutočnosti. Podoba *svat'ba* je známa zo starej ruštiny, formu *svatba* poznajú len ukrajinské nárečia; spisovná ukrajinčina používa v tomto význame výraz *vesilla*, zodpovedajúci slovenskému *veselie* „svadobná hostina s hudbou a tancom; svadba“.)

Z toho vyplýva, že písanie slova *svadba* s neetymologickým znelým *d* nepredstavuje akési slovenské špecifikum. Slovenský pravopis – podobne ako pravopis zmienených slovanských jazykov – tu len adekvátne zohľadňuje vývinové procesy v jazyku, súvisiace so stratou etymologických súvislostí príslušného výrazu.

Lubor Králik

Dohodár. – V telefonickej jazykovej poradni JÚLŠ SAV sme dostali otázku, či možno pomenovanie *dohodár* zastupujúce viacslovné označenie „osoba pracujúca na dohodu o pracovnej činnosti“ hodnotiť ako neutrálne slovo.

Slovo *dohodár*; hoci nie je spracované v starších ani aktuálnych výkladových slovníkoch, nie je dnes používateľom jazyka neznáme a vo význa-

me opísanom v úvode príspevku je v posledných rokoch ako pomenovanie určitého typu pracovného pomeru (presnejšie „na základe dohody o práci vykonanej mimo pracovného pomeru“), ktorý sa využíva stále častejšie, aj dosť rozšírené. Na jeho frekvenciu v používaní vplýva, samozrejme, aj jeho úspornosť. V textoch na internete môžeme nájsť napríklad takéto vyjadrenia: *Penzisti dohodári nemôžu požiadať ani o zvýšenie dôchodku. – Dohodári sa plateniu odvodov nevyhnú. – Zamestnanec alebo dohodár si vypisuje tlačivo typu A. – Povinnosť sa však nebude týkať tzv. dohodárov. – Zamestnávateľa dohodárov využívali najmä na zastupovanie počas dovoleniek.*

Slovo *dohodár* je utvorené z podstatného mena *dohoda* príponou *-ár*; ktorá je pri tvorení názvov osôb častá a produktívna. Z veľkého množstva takýchto pomenovaní možno vybrať tie, ktoré boli rovnako ako slovo *dohodár* utvorené z abstraktných podstatných mien, napr. *odborný – odbornár*; *daň – daniar* („pracovník zaoberajúci sa daňovými záležitosťami“, porov. Slovník súčasného slovenského jazyka, 1. zv.), *kvalita – kvalítár*; *úkol – úkolár* („zostavovateľ úkolu“, porov. Krátky slovník slovenského jazyka), *rozpočet – rozpočtár* („pracovník pri príprave rozpočtu“, porov. Slovník slovenského jazyka), *návrh – návrhár*. Niektorí používatelia jazyka vnímajú slovo *dohodár* ako štylisticky príznakové, čo v písanom texte naznačujú úvodzovkami alebo predsunutím prídavného mena *takzvaný* (v podobe skratky *tzv.*).

Aj keď nie všetky takto utvorené pomenovania osôb sú vo výkladových slovníkoch hodnotené ako štylisticky neutrálne (porov. napríklad hovorové slová *daniar* /v SSSJ/ a *rozpočtár* /v SSJ/), slovo *dohodár* odporúčame pre jeho významovú jasnosť, potrebnosť a všeobecnú rozšírenosť (a to aj vo verejnom styku) zaradiť medzi bezpríznačné jazykové prostriedky (akými sú napríklad aj slová *odbornár*, *kvalítár* či *úkolár*).

Iveta Vančová

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Ako fúka vietor?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

V správach o počasí sa stretávame s formuláciami *vietor bude fúkať rýchlosťou* aj *vietor bude fúkať s rýchlosťou*. Sú obe správne?

V bezpredložkových spojeniach typu *Auto išlo rýchlosťou 60 km za hodinu*. – *Vino tieklo prúdom*. – *Lod' plávala plnou parou* sa používa takzvaný inštrumentál miery. Podobne možno použiť inštrumentál miery aj v spojení typu *Vietor bude fúkať rýchlosťou 90 km za hodinu*. V uvedených vetách majú inštrumentálové tvary podstatných mien *rychlost', prúd, para* funkciu príslovkového určenia. Pýtame sa: *Ako išlo auto?* – *Ako tieklo vino?* – *Ako plávala lod'?* – *Ako bude fúkať vietor?*

Popri formulácii *Vietor bude fúkať rýchlosťou 90 km za hodinu* je správna aj formulácia *Bude fúkať vietor s rýchlosťou 90 km za hodinu*, v ktorej je predložkové spojenie *s rýchlosťou (90 km za hodinu)* nezhodným prívlastkom k podstatnému menu *vietor*. Pýtame sa *Aký vietor bude fúkať?*

Formulácia *Vietor bude fúkať s rýchlosťou 90 km za hodinu* je nesprávna a vznikla zrejme skrížením väzieb predchádzajúcich viet.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 13, 28. marca, s. 19)

Ako robí kačka?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Niektoré otázky môžu vyvolať úsmev, ale ruku na srdce, ako vlastne robí kačka? *Kačká* či *kváka*? A keď *kváka*, čo potom robí žaba? Podľa 1. zväzku Slovníka slovenského jazyka z roku 1959 kačka *kačká*, ale spolu so žabou aj

kváka, ba dokonca aj *kváče*, hoci posledné sloveso sa z našej aktívnej slovnej zásoby za tie roky vytratilo. V Krátkom slovníku slovenského jazyka sloveso *kačkať* nenájde (tento slovník zachytáva iba frekventovanejšie slová z jadra slovnej zásoby). Do druhého zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka sa však pripravujú heslá *kačkať* aj *kvákať*. S oboma výrazmi sa stretávame v súčasnej jazykovej praxi vo vyjadreniach ako *Kačica nebude nikdy robiť nič iné, len kačkať*. – *A keď jednu kačku niečo vyláká a začne kvákať, pridajú sa všetky*. V minulosti sa sloveso *kačkať* (*sa*) používalo aj na charakterizáciu neistej knísavej kačacej chôdze: ... *vyskočil na rovné nohy a smiešne ako ošklbaná kačica začal sa kačkať k nám*. So slovesom *kvákať* sa stretávame aj v prenesenom význame ako s expresívnym pomenovaním prázdnych rečí, napr. *Treba prestať kvákať a začať robiť*.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 15, 11. apríla, s. 19)

Vysoká latka

IVETA VANČOVÁ

Ak chceme o niekom povedať, že má voči sebe vysoké nároky alebo že si pred seba postavil náročné ciele, môžeme použiť ustálený frazeologizmus, ktorý má pôvod v športovej terminológii, *postavil si latku vysoko* alebo *plánuje zdolať vysokú latku*. V tejto súvislosti sa často stretáme aj s používaním podoby slova *latka*, napr. *rozhodli sa zvýšiť svoju životnú latku*; *pomyselná latka je príliš vysoká*; *dávali si stále vyššiu latku*; *znižila som latku náročnosti*. Slovo *latka* však nie je súčasťou slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, zdobenina utvorená zo slova *lata* vo význame „(tenšia) drevená doska“ alebo slovo pomenávajúce „žrd' určujúcu výšku skoku“ má podobu *latka*. Tak i v citovaných spojeniach sa malo použiť toto slovo s tvrdou spoluhláskou *t*: *rozhodli sa zvýšiť svoju životnú latku*; *pomyselná latka je príliš vysoká*; *dávali si stále vyššiu latku*; *znižila som latku náročnosti*.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 16, 18. apríla, s. 19)

Dvojica zámen tu a sem

SILVIA DUCHKOVÁ

V slovenčine máme také dvojice zámen, ktorými sa vyjadrujú vzájomne súvisiace priestorové vzťahy, a to miesto a smer. V tejto poznámke si všimneme dvojicu *tu – sem*. Podnetom nám boli napr. takéto slovné spojenia: *prišiel som tu vlani; polož to tu; rozhodol sa, že sa tu ešte vráti*. Mnohým slovo *tu* v uvedených spojeniach isto zaškrípe v ušiach. Slovo *tu* je ukazovacie príslovkové zámeno, ktoré ukazuje na miesto v blízkosti hovoriaceho (*tu*, t. j. na tomto mieste). Správne sa použije napr. v spojeniach *všetko je tu zapratané; ostali tu do Vianoc; cítime sa tu dobre, nechaj to tu*. V spojeniach citovaných na začiatku však ide o vyjadrenie smeru k hovoriacemu alebo do jeho blízkosti, ako naznačujú slovesá, a tento vzťah vyjadruje ukazovacie príslovkové zámeno *sem* (t. j. „na toto miesto“). Správne sa malo povedať: *prišiel som sem vlani; polož to sem; rozhodol sa, že sa sem ešte vráti*.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 17, 25. apríla, s. 19)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300